

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI: 1053

İSTANBUL ÇEŞMELERİ

BEREKETZADE ÇEŞMESİ

H.Örcün BARIŞTA

TANITMA ESERLERİ DİZİSİ: 17

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI: 1053

İSTANBUL ÇEŞMELERİ
BEREKETZADE ÇEŞMESİ

H. Örcün BARIŞTA

TANITMA ESERLERİ DİZİSİ: 17

ISBN 975-17-0386-7

Onay: 16.1.1989 tarih ve 928.3-176 sayı.
Birinci Baskı
Baskı Sayısı: 5.000
Acar Matbaacılık Tesisleri - İSTANBUL

ÖNSÖZ

Türk sanatının çeşitli dönemlerine ait çeşmeleri mimari özellikleri yanısıra taş işçiliği ile süslenmiş mermer kaplamalarıyla önem taşırlar. İki ve üç boyutlu çalışmaların ürünü olan bu yapıların Türk plastik sanatları içinde ayrı bir yeri vardır. Özellikle Osmanlı İmparatorluk Döneminde şehir dokusunun en elverişli yerinde inşa edilen ve halkın su ihtiyacını karşılamayı amaçlayan çeşmelerde: Hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş hem de estetik değerler sergilenmiştir. Çağdaş teknolojinin su prolemini farklı yollarla çözümlemesi sonucu Türkiye Cumhuriyeti Döneminde halkın su ihtiyacını karşılayan çeşmeler önem ve işlevini yitirmiş ve giderek tarihi eser niteliği dışında hiçbir özelliği kalmamıştır. Çoğu terkedilerek bir köşede bırakılmış bu kültür varlıklarının nitelik ve niceliklerinin bir sistematik içinde incelenip, toplanan bilgilerin yayımlanmasında ve böylece çeşmelerin tanıtılmasında büyük yarar vardır.

İşte bu amaçla Kültür Bakanlığınca yayınlanan monografiler arasında yer alan "İstanbul Çeşmeleri" dizisinde bir kültür hazinesi olan çeşmeler monumental tasarımlarıyla, estetik değerleriyle tanıtılmağa çalışılacaktır. Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul'un zengin tarihi geçmişi, büyüklüğü ve buradaki çeşmelerin sayıca çokluğu göz önüne alınarak bu yapılar: Genişletilmiş semtler

diğer bir ifadeyle bölgeler kapsamında Beyoğlu, Boğaziçi, Haliç, İstanbul Yakası, Kadıköy ve Üsküdar şeklinde alfabetik sırayla ele alınacaktır. Eserlerin gözlenen özelliklerine dayanarak bazen tek yapı bazen gruplarla sergilenecektir. Kronolojik bir düzenle alfabetik sırayla önemli olduğu düşünülen yapılar hakkında bilgi verilecektir.

Bu kitabımızda Beyoğlu cihetinde yer alan, üzerinde biri 18, biri 19. yüzyıla ait iki kitabe bulunan, bir açık hava müzesi niteliğinde olan Bereketzade Çeşmesi ele alınmıştır. Kitabeler, Çeşmenin Bulunduğu Yer ve Vaziyet Planı, Çeşmenin Yapılışı ve Onarımıyla İlgili Bilgiler, Çeşmenin Bugünkü Durumu, Değerlendirme, Bibliyografya başlıkları sırasıyla yapının özellikleri aktarılmış, benzer yapılara işaret edilmiş ve yapıyla ilgili bazı problemlere değinilmiştir. Eskiden bulunduğu yerden nakledilen, çeşitli onarımlar gören yapının sanat tarihimiz içinde alması gereken yeri sağlamağa çaba harcanmıştır.

1988
H.ÖRCÜN BARIŞTA

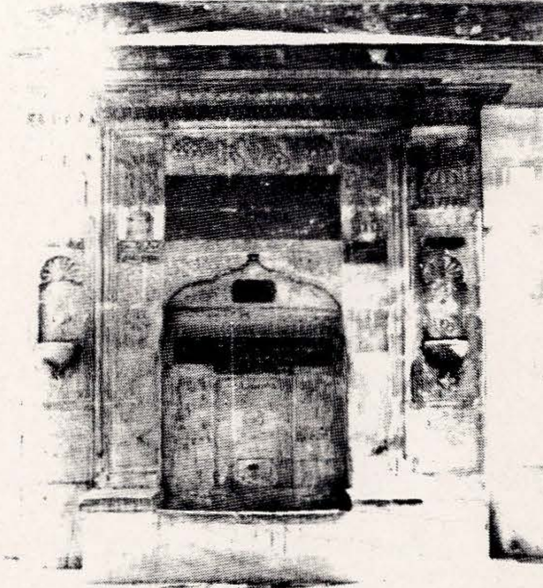
İÇİNDEKİLER

Önsöz V
Bereketzade Çeşmesi 1
Yapının Bulunduğu Yer 1
Kitabeler 3
Çeşmenin Bugünkü ve Orjinal Konumu 10
Çeşmenin Yapılışı ve Onarımıyla İlgili Bilgiler 16
Çeşmenin Bugünkü Durumu 18
Değerlendirme 26
Bibliyografya 73

BEREKETZADE ÇEŞMESİ

Yapının Bulunduğu Yer

Bereketzade Çeşmesi Galata Kulesinin Beyoğlu yönündeki yarım daire planlı avlusunu kuşatan, duvarın üstünde; Büyükhendek caddesiyle Fırçıçı sokağın kesiştiği köşede yer almaktadır. Eski duvar kalıntısına monte edilmiş olan çeşmenin suyu akmamaktadır.

1- Bereketzade Çeşmesinin Görünüşü.

KİTABELER

BEREKETZADE ÇEŞMESİ

Ayn-i Şefkat Menba-i ab-i zülal-i rahmet
Menend-i şevket maver Sultan Mahmud-il-fa al
Derc-i ismet Valide Sultan oldu daima
Kari fikri bakiyat salihata iştigal
Sıdakla bu hayr-i cari ettikim ki- muzale
Su yerine kılsalar mahzen tulus bezl-ul-mal
Ba ni şehr müzlima abad eyle tophanenin
Ihtiyac-i abden ettikde hakkı arzuhal
Duş edup tab inde cuy-ı marhamet cuş eyledi
Hızır tevfik-i ilahi oldu nah-i hayre dal
Eyledi nake beuş birgün kemerler semtine
Nur ayni hazret-i hakan iskender misal
Gör şu te'yid hakkı tevfik-i feyzı mutlakı
Suyu sati ab-ı nafi eylemekte eyler hayil
Ab-i ruyın gühsar etti ayağına nesar
Kıldı yaşın çeşme hinan bu nide hakimal
Ettiler ham çeşmeler bunyad nel olup irmayi deha
Kıldılar hem fazla sem taksim sayahat-i celal
İşte er cümle bu cuy-i kevser-i asa çeşmeyi
Deffter-i şak ol yaptı ba inlas-i bal
Ol Muhammed nam ne Mahmud-il maasin kim odur

Hayr-i hanah saltanat ab-i rah ehl-i kemal
Su gibi ezberleyup hafız okur tarihini
İç Muhammed aşkına ma çeşmeden ab-i zulal 1145

Maşaallah

Banisi oldu mukaddem fatihin müezzini
İş bu izzetle bu ayni böylece inşa kılan
Bunları devr-i felek kıldı harab ender harab
Her taraftan kalmadı banisini yad eyleyen
Mehd-i ulyanın mübünek didesine rast gelup
Der akb ihyasin emr eyledi ol sayeden
Hayrine dar-i azm cemalkim sayesinde nam alup
Can-u baş üzre deyup ta mirin ihya ettiren
Mehd-i ulyaye du a kılsa size ehli zemin
Bir taraftan zat-i paki bir taraftan nebdeden
Cümle hayrata samay-i oldiler allah içun
Rahat olmiye bunu efkarla olan la fezun
Binde bir düşen dedi nazım nazif tarihini
İç bu ma -i kevseri azm-i cemal icra eden 1260

ALT KISIMDA

Ve mine-l-mai kullu şey-in hay efela yu minun

SOL TARAFTA

Bismillahirrahmanirrahim

Hafız bir oluptur masra -i eder
İki tarihi çeşmeye taksim

SAĞ TARAFTA

Aynen fiha tusemma selsegila

Ma bu tesennümi cuy-i cennetten
Akdı iç aynin tezriyan-i na im

برکت زاده جشمه سی
عین شفقت منبع آب زلال رحمت
مرند سوکت مادر سلطان محمود الفعال
درج عصمت والده سلطان اولدی دائما
کاری فکری باقیات صالحاته اشتغال
صدقله برخیر جاری ابتدیکیم کیر مزاله
صوبرینه قله لر مخزن طلوس بزل المال
بعنی شهر مسلخه اباد ایله طوبخانه نك
احتیاج ایدن ایتدکته خلقی عرضحال
کوسن ابدوب طبعنده جوی مرحمت جوسن ایلدی
خضر توفیق الهی اولدی راه خیر دال
ایلدی ناکه بنسن برکون کمرلر سمتنه
نورعینی حضرت خاقان اسکندر مثال
کورشو تأیید حقی توفیق فیض مطلقی
صوی صاف آب وافی ایلمکده ایلر خیال
آب روین کوهسار ایتدی ایاغینه نشار
قلیدی یاشن جشمه خیوان بونیده خاکال
ایشدیلر هم جشمه لر بنباد ولدوب اروای دهر
قیلدیلر هم فضله سن تقسیم اصحاب جلال
اشته ازجمله بوجوی کوثر اسا جشمه یی
دفتری شق اول بایدی باالخلاص بال

اول محمد نام ومحمود المآثر كم اودر
خير خواه سلطنت آب رخ اهل كمال
صوكب ازبرليوب حافظ اوقور تاريخى
ايچ محد عشقنه ماجشمه دن آب زلال

١١٤٥

ماشاء الله

بانيسى اولدى مقدم فاتحك مؤذنى
اشبو عزتله بو عينى بوبلجه انشاقلان
بونلرى دور فلك قلدى خراب اندر خراب
هرطرفدن قلمدى بانيسنى يادايلسه
مهد عليانك مبارك ديده سنه راست كلوب
در عقب احياسن امر ايلدى اول سايدن
خزنه دار عزم جمال كيم سايه سنده نام آلوب
جان وباسن اوزره ديوب تعميرن احيا ايتدرن
مهد عليايه دعا قله سزا اهل زمين
بر طرفدن ذات باكى بر طرفده نبده دن
حمله خيراته سماى اولديلر الله ايجون
راحت اولميه بونى افكارله اولان لافزن
بيكده بير دو شر ديدى ناظم نظيف تاريخنى
ايچ بو ماء كوثرى عزم جمال اجر ايدن
١٢٦٠

ومن الماء كل شيىء افلا يؤمنون

بسم الله الرحمن الرحيم

حافظ براولوبدر مصرع ايدر
ايكى تاريخى جشمه يه تقسيم

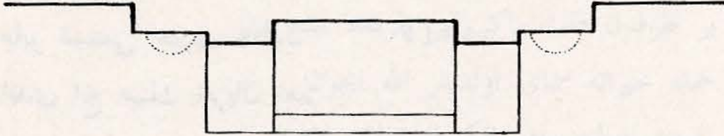
عينا فيها تسمى سلسبيلا

فيلسون او سلطانى خد هردمده منصور اللوا
ريحيلنتين مصطفى عشقنه ايج ماء معين
بوخير بنياد ايلدى عالملرى شاد ايلدى
الطاق مزداد ايلدى ظل اله العالمين

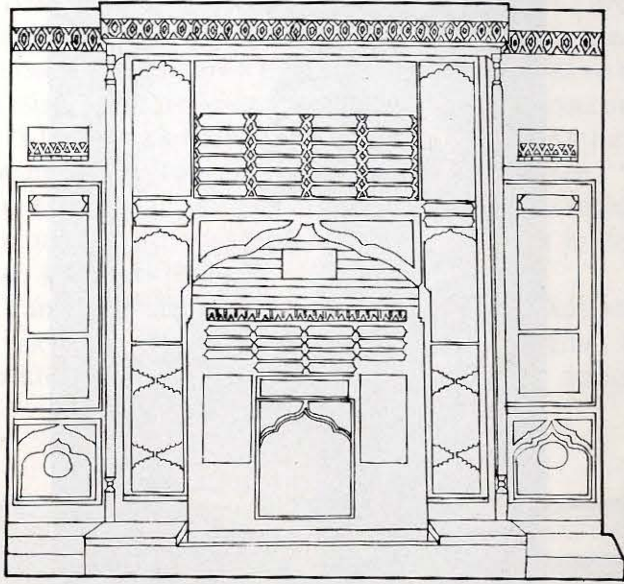
مابو تسنمى حبرى جنتدن ١١٤٥
اقدى ايج عينك بحريان نعيم

Çeşmenin Bugünkü ve Orjinal Konumu

Çeşmenin cephesi 381.5 genişliğinde ve 400 cm. yüksekliğinde bir dikdörtgenden oluşmaktadır. Eserin iki tarafını 110 cm. genişliğinde, 400 cm. yüksekliğinde üst üste yerleştirilmiş 6 dikdörtgen panodan oluşan, bir çerçeve sınırlamaktadır. Dikey oturtulmuş 5 dikdörtgen mermer bloktan oluşan, 44 cm. genişliğinde, bir profilasyonla çeşmeye bağlanan çerçeve ile birlikte çeşme cephesinin genişliği 601.5 cm. ulaşmaktadır. Çeşmenin önünde 151 cm. genişliğinde ve 79.5 cm. derinliğinde bir yalak bulunmaktadır. Çeşmeye 18.5 cm. eninde bir girintiyle bağlanan yalağın iki tarafında 54.5X75 cm. boyutlarında birer dinlenme taşı vardır. Çeşmenin 15.5 cm. kendi taşıntısından sonra 44 cm. derinliğinde, ikinci bir profilasyonla bağlandığı çerçeve izlenimi veren, 110 cm. genişliğindeki mermer blokları çeşmenin diğer taşlarından çok farklı yeni bir doku arzetmektedir.

1- Bereketzade Çeşmesinin vaziyet planı.

2- Bereketzade Çeşmesinin cephe düzeni.

Nitekim Arseven, Türk Sanatı Tarihi fasiküllerinde çeşmenin 3.75 metre genişliğinde ve 4 metre yüksekliğinde[1] olduğunu belirtmektedir. Bu durum çeşmenin cephesinde bazı değişiklikler yapıldığı ihtimalini akla getirmektedir.

Öte yandan bugün tek cephesi bulunan çeşmenin, Ünver Koleksiyonunda bulunan, Tanışık tarafından, "Bereketzade Çeşmesinin 150 sene önceki gravürü"[2], ibaresiyle yayınlanan fotoğrafı, yapının birkaç cepheli meydan çeşmesi olarak inşa edildiğini düşündürmektedir.

(1) Arseven, Celal Esat., Türk Sanatı Tarihi, İstanbul Maarif Basımevi, VII. Fasikül, s.499.

(2) Tanışık, İbrahim Hilmi., İstanbul Çeşmeleri, Cilt II, Beyoğlu ve Üsüdar Cihetleri, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Seri, II, Sayı 3, 1943, s. 251.

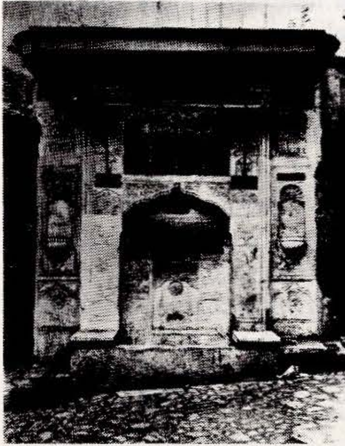

2- Bereketzade Çeşmesinin Tanışık'ın kitabında yayınlanan gravürü.

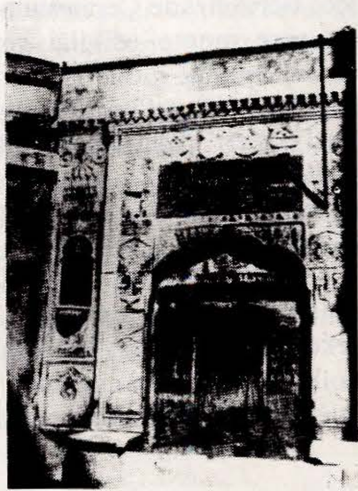
Bu gravürde çeşmenin bulunduğu yer farklı görünmektedir. Bugünkü çeşmenin cephesi Galata Kulesine bakmaktadır. Çeşmenin monte edildiği duvar, gravürde yer almamakta ayrıca bir cephesinin arkasında Galata Kulesi seçilmektedir. Burada Galata Kulesi,Beyoğlu yönünde değil Haliç yönünde yer almaktadır. Oysa günümüzde Bereketzade Çeşmesi kulenin karşısındaki bir duvar üzerindedir.

Arseven'in, 1939 yılında yayınlanan, "L'art Turc", kitabında, sağlam saçaklı fotoğrafı[1] bulunan çeşmenin; günümüzdekinden farklı bir duvara monte edildiği ve bugün çeşmenin iki tarafında yer alan, gri damarlı, beyaz mermer bloklardan oluşan çerçevenin bulunmadığı gözlenmektedir. Tanışık'ın 1945 yılında yayınlanan, "İstanbul Çeşmeleri", kitabındaki fotoğrafında[2] ise saçağın bulunmadığı, çatıyı (saçağı) taşıyan mesnetlerin kırılmış olduğu görülmektedir.

Tanışık Galata Kulesi civarındaki Bereketzade Mescidi yakınındaki bu çeşmenin suyunun akmadığını[3], belirtmektedir. Ancak günümüzde mahalde bir mescide

3- Arseven'in L'art Turc kitabından Bereketzade Çeşmesi.

4- Tanışık'ın İstanbul Çeşmeleri kitabından Bereketzade Çeşmesi.

(1) Arseven, Celal, Esat., Lart Turc, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s. 182.
(2) Tanışık., A.g.e., s. 78.
(3) Tanışık., A.g.e., s. 79.

rastlanmamakta, Galata Kulesinin güneyinde sadece Bereketzade Camii caddesi bulunmaktadır. Bu cadde kule cephesinin Haliç yönünde yer almaktadır. Çeşmenin bulunduğu yer hakkında Arseven'in verdiği "Galata Kule kapısı civarında, Saint Pierre mektebinin kapısı yanında"[1], şeklindeki bilgiler de bugünkü konumuna uymamaktadır. St. Pierre Lisesi başka yönde uzakta kalmakta, St.George Lisesine bitişik eski duvar etleri, yeni yapılar ve yeni şehir dokusu kesin yer belirleme imkânı vermemektedir.

Süheyl Ünver, 1954 yılında yayınladığı, "Azapkapı Çeşmesi", isimli kitabında Bereketzade Çeşmesine değinmektedir. Yazar, "şimdi başka bir yere nakledilen Galata Kulesi dibindeki Bereketzade Çeşmesi"[2], şeklindeki bir cümle ile yerinin değişmiş olduğunu vurgulamaktadır. Böylece Bereketzade Çeşmesinin, 1954'lerde bugün bulunduğu yere monte edildiği veya mahalde yeni bir çevre düzenlemesine gidildiği ihtimali belirmektedir.

Naci Yüngül'ün 1957 yılında yayınlanan, "Taksim Suyu Tesisleri", isimli kitabında yer alan, "Bu çeşme halen Kule Dibine ve Kale duvarı önüne restore edilmek suretiyle naklen inşa edilmiştir ve Hamidiye suyu ile çalışmaktadır"[3], cümlesi de bu bilgiyi doğrulamaktadır.

Diğer taraftan, İstanbul Ansiklopedisindeki, "Galatanın fethinden sonra Galata Kalesinin ilk dizdarı olan Bereketzade Hacı Bin Hasan'ın Bereketzade Mescidi diye anılagelen mescidin yanında iken 1957-58 arasında Galata Kulesinin bulunduğu meydana nakledilmiştir"[4], şeklin-

(1) Arseven, Türk Sanatı Tarihi, A.g.e., s. 499.
(2) Azapkapı Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü Yayınlarından, İstanbul 1954, sayfa numarası olmadığından verilmemiştir.
(3) Yüngül, Naci, Taksim Suyu Tesisleri, İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi, Sayı, 3, 1957, İstanbul, s. 51.
(4) Göktürk Hakkı., İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 5, Fasikül: 60, istanbul, 1961, s. 2534.

deki bilgiler nakil olayını teyid etmektedir. Benzer bir durum 1982 yılında yayınlanan İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi için söz konusudur. Burada da çeşmeyle ilgili bilgi verilirken yapının 1957'de nakledildiği[1], kaydedilmiştir.

Her iki yayında çeşmenin orjinal konumu Jos Pinkas imzalı bir risaleden aktarılmıştır. 6 sayfası Fransızca diğer kısımları Fransızca metnin tercümesi olarak Türkçe hazırlanmış bu risalede yapının bulunduğu yer: "Galata'da Osmanlı Bankası önündeki helezoni çirkin merdiveni tırmanarak çıkanlar, bu merdivenin üst başında inci gibi gizlenmiş nefis bir sanat eseri bulacaklarını ummazlar. Galata Kulesine varmazdan evvel soldaki sokağa sapar inerseniz, Saint Pierre mektebinin kapusunun yanı başında susuz bir çeşmenin bir köşeye gömülmüş olduğunu görürsünüz"[2], şeklinde anlatılmaktadır.

Yukardaki kaynaklarda yer alan, nakille ilgili bilgileri Ayda Arel'in 1975 yılında yayınlanan, "Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süresi", isimli kitabındaki bir fotoğraf doğrulamaktadır. Bu fotoğrafta[3] Bereketzade Çeşmesi: Yenilenmiş saçağı, kaldırılmış saçak mesnetleri, iki tarafında çerçeve niteliğinde mermer bloklarıyla Galata Kulesini Beyoğlu yönünde kuşatan kale duvarında günümüzdeki gibi görülmektedir.

---

(1) İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Tercüman, Cilt: II, 1982, İstanbul, s. 1184.

(2) Göktürk., A.g.e., s. 2535.

(3) Arel, Ayda., Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975, s.121.

Çeşmenin Yapılışı ve Onarımıyla İlgili Bilgiler

Çeşmenin gravürleri ve yayınlanmış fotoğraflarının yanısıra yazılı kaynaklar da bize yapılışı ve geçirdiği onarımlarla ilgili bilgiler sunmaktadır.

Tanışık kitabında, "Banisi Defter-î şıkk-ı evvel Mehmet Bey'dir. Burada Fatih'in müezzini Bereketzade Elhac Ali Efendi tarafından yaptırılmış bir çeşme mevcutmuş. Zamanla harap olduğundan tecdid ettirilmiştir. Tekrar Bezmiâlem Valide Sultan tarafından 1260 (1844 M.) tarihinde haznedar Azmi Cemal eliyle imar edilmiştir"[1], şeklinde bilgiler vermektedir. Yazar ayrıca ilk imar tarihinin 1145 (1732 M.) olduğunu belirtmektedir.[2]

Arseven ise "I. Sultan Mahmud'un validesi namına M.1732 tarihinde inşa edilmiştir. Bir zamanlar çok harap bir hale gelmiş olan bu çeşme İstanbul Muhipler Cemiyeti tarafından yapılan teşebbüs ile Evkaf Nezareti ser Mimarı Ziya Bey'in nezareti altında tamir edilmiştir. Çeşmenin kırık mermerleri ve çalınmış olan dilimli müsenna kurnaları yeniden yapılmış ve üzerinde bir saçak inşa edilmiştir"[3], şeklinde bilgiler aktarmaktadır.

Göktürk, "Birinci Cihan Harbinden az evvel Bereketzade Çeşmesi tesadüf eseri bir alâka ile zamanın sanat konularından biri oldu, Fransa'nın Türkiye Büyük elçisinin zevcesi Madam Pompar İstanbul'un tabiat güzellikleri ile

(1) Tanışık., A.g.e., Cilt II, s. 79.
(2) Tanışık, A.g.e. Cilt II, s. 79.
(3) Arseven., Türk Sanatı Tarihi, A.g.e., s. 499.

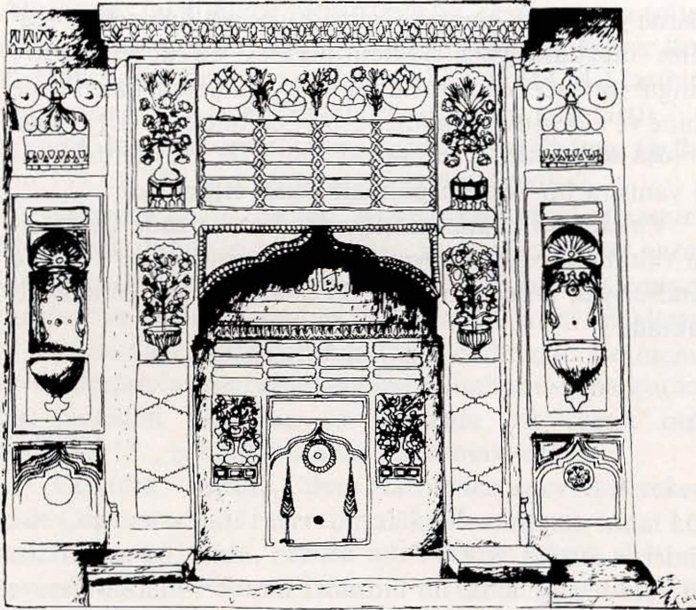
İstanbul'un sanat eserlerinin hâyranı ve Türk dostu pek münevver bir kadındı. İstanbul şehri Muhibleri Cemiyeti adı ile bir cemiyetin kurulmasında büyük bir himmet göstermişti. Bir gün bu cemiyetin azâlarından bir kaç kişi ile şehirde dolaşırken Bereketzade Çeşmesini gördü. Cephesi tamamen alçak kabartmalarla bir biblo gibi işlenmiş sanat eserinin metruk, perişan halinden son derece üzüntü duydu; evvela yarısı Türkçe yarısı Fransızca bir risale neşredildi, icâb eden yerlere dağıtıldı ve cemiyet adına teşebbüse geçerek toplanan para ile güzel çeşme tamir edildi"[1], şeklindeki cümlelerle Arseven'in söz ettiği onarımı daha ayrıntılı anlatmaktadır. Yazar aynı kaynakta çeşmenin son yıllarda yine tamir görerek Galata Kulesinin bulunduğu Kuledibi meydancığına nakledildiğini[2], kaydetmektedir. Yungül ise önceden belirtildiği gibi "Bu çeşme halen Kule dibine ve kale duvarı önüne restore edilmek suretiyle naklen inşa edilmiştir"[3], şeklindeki cümle ile 1957'lerdeki nakil yanısıra bir restorasyondan bahis etmektedir.

Yukardaki bilgilerin ışığında, Bereketzade Çeşmesinin (kitabesine göre) Osmanlı Döneminde bir; Türkiye Cumhuriyeti Döneminde ise iki onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

(1) Göktürk., A.g.e., s. 25-36.
(2) Göktürk, A.g.e., s. 35 37.
(3) Yüngül, A.g.e., s. 51.

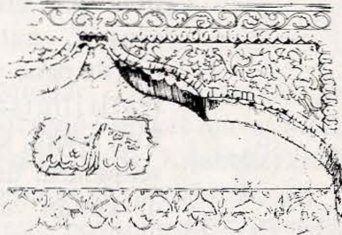
Çeşmenin Bugünkü Durumu

Bereketzade Çeşmesinin cephesi iki tarafta müsenna kurnaları ile dışa doğru taşan, kareye yakın bir dikdörtgendir. Yapının merkezine dilimli bir kemerle birbirine bağlanan, profilasyonlu iki dikdörtgen ayak oturtulmuştur. Dilimli kemer ile sınırlanan niş içine ayna taşı monte edil-

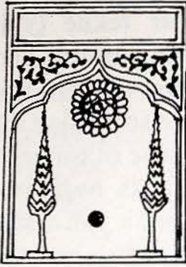

3- Bereketzade Çeşmesinin taslak çizimi.

miştir. Ayna taşının iki yanına birer seki biçiminde dinlenme taşı ile cepheden iyice taşan bir tekne (yalak) yerleştirilmiştir. Dolgulu alınlığı bulunan, dilimli kemer gözünün, üzengi seviyesinin iki yanından yukarıya doğru uzanan ve yatay eksende kenar silmeleri ile son bulan ayaklar, çatı altında yer alan mukarnaslı kornişe ulaşmakta ve mukarnas üstündeki palmet suyuyla saçağa bağlanmaktadır. Çeşmenin müsenna kurnaları bulunan yan cepheleri de, benzer elemanlarla saçağa bağlanmaktadır. Mukarnas ve palmet suyundan oluşan saçak çıkıntısının üstüne çeşmenin yüzeyini koruyan geniş bir saçak oturtulmuştur. Eğik, yarım bir çatı ile örtülmüş bu saçağın iç kısmı, beyaz zemin üzerine çizilmiş, kahverengi dallar çevresine serpiştirilmiş, eflatun-mor, mavi-koyu mavi, tonlarında çiçeklerle ve fıstık yeşili-yağ yeşili, yapraklarla malakâri tekniği ile süslenmiştir. Bereketzade Çeşmesini süsleyen, çeşmenin taslak çiziminde gösterilen (Bk. Çizimler) mermer kaplamalar kısaca şöyle özetlenebilir.

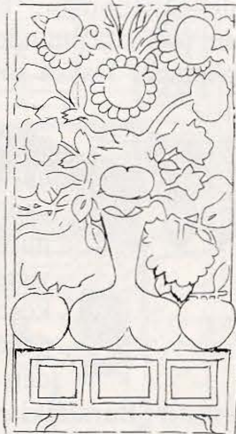

Profilasyonlu bir kemerle sınırlanan nişin alınlığı üstte bezenmemiş olup yanlız "Maşallah" panosunu içermektedir. Bu panoyu taçlayan, dilimli kemerin köşe üçgenleri, kıvrık dal, gelincik ve küpe çiçeklerinden oluşan bir kompozisyonla kaplanmıştır. Buradaki çiçekler profilden verilmiştir. "Maşallah" yazısının altında kıvrık dal rumi ve palmetlerden oluşan bir bordürle, bir mukarnas sırası bulunmaktadır. Mukarnasın altında, "Banisi oldu mukaddem Fatihin müezzini", şeklinde başlayıp, "İç bu ma-i kevseri azm-i Cemal icra eden 1260" (M.1844), şeklinde biten kitabe yer almaktadır.

Yazı şeritlerinin altında, "Ve minelmai kullu şey-in hay efela yu minun", yazısı ile başlayan, gövdesi ve dalları çavuş nişanı biçiminde, çizgilerle taranmış, iki selvi ile bezenmiş pano yerleştirilmiştir. Ortasında birbirine geçen, çiftli şeritle oluşturulmuş, bir yıldız rozeti bulunan bu panonun, üçgen yüzeyleri: Kıvrık dal ve çiçeklerle dolgulanmış, profilasyonlu, dilimli bir kemerle sınırlandırılmıştır. Ayna taşı olarak tasarlanmış bu pano musluk lülesini içermektedir.

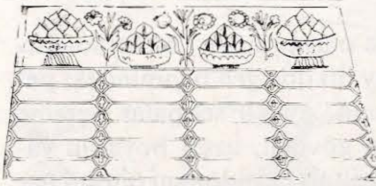

Ayna taşının iki tarafına birer, şişkin, dilimli, tabanlı, uzun boyunlu vazoya oturtulmuş çiçeklerden oluşan, natürmortlu pano yerleştirilmiştir. Kısa ayaklı, kare sehpaların üstüne konan vazolardan soldakinin iki yanında birer armut; sağdakinin iki yanında ise birer erik görülmektedir. Soldaki vazoya birisi cepheden, altısı profilden tasarlanmış, ikisi ise 'C' kıvrımla aşağıya dönük toplam dokuz gül, iki gonca ve tepede iki krizantem (yuvarlak yapraklı iri papatya) yerleştirilmiştir.

Sağdakine ise üç krizantem (yuvarlak yapraklı iri papatya) iki küpe, iki nergiz; birisi cepheden ikisi profilden tasarlanmış gül, iki tombul gelincik veya laleye benzeyen, aşağı doğru 'C' kıvrımlı bir dalla dönmüş gül olmak üzere toplam beş gül yerleştirilmiştir. Ayrı çiçeklerden oluşturulmuş, ayrı kurgu ile sunulmuş bu iki natürmort ilk bakışta çiçeklerle değil, vazoların kenarına düşürülen meyvalarla ayırt edilmektedir.

Selvili panoyla-diğer bir ifadeyle ayna taşıyla-aynı kalitede, sarıya çalan, beyaz, cilalanmamış mermer izlenimi veren, gözenekli, aşınmış gibi görünen taşa işlenmiş olan bu panolarda çiçeklerin üstü kesintiye uğramış ve panoların üst sınırına birer adet boş, dikdörtgen, griye çalan beyaz cilasız mermer parçası konmuştur.

Ayna taşının yer aldığı kemerin üstünde palmet ve kıvrık dallardan oluşan bir bordür vardır. Bu bordürün sınır çizgisinden yukarıya doğru 6X4= 24 adet yazılı pano bulunmaktadır. Bu panolar "Ayn-ı şevkat menba-ı ab-ı zülal-i rahmet, Merend-i şevket maver Sultan Mahmud il faâl", şeklinde başlayan (Bk. Kitabeler) kitabeleri içermektedir. Aralarında birer çiçek motifi bulunan, yazılar yaldızlanmış; zemin ise yeşile boyanmıştır. Yukardan üçüncü sıranın altından boyalı olmasına rağmen taşların kesik olduğu gözlenmektedir.

Bu yazı şeritlerinin üstüne, aralarında fiyonklu çiçek demetleri bulunan, meyva sepet ve tabakları yerleştirilmiştir. Enli bir su olarak tasarlanan pano yanlardaki, iki ayaklı, armut sepeti ortasına yerleştirilen iki, üzeri kabartma yaprak motifleriyle süslenmiş, yayvan gövdeli, metal incir tabağından oluşmaktadır. Tabaklardaki altı incir benzer bir şekilde 3-2-1 sırasıyla üst üste dizilerek verilmiştir.

İncirler aynı tarafa yöneliktir. Sepetlerdeki armutlar ise farklı bir istifle, 4-3-2-1 sırasıyla üst üste dizilerek verilmiştir. Sol taraftaki sepette, armutlar farklı yönde dizilmiş, sağdakinde ise hep aynı yönde daha şematik bir kurgu ile yerleştirilmiştir. Natürmortların arasında sağda fiyonkla birbirine bağlanmış iki karanfil (biriyi geriye dönük); ortada ve solda ise birbirine fiyonkla bağlanmış bir krizantem (iri papatya) ve bir gonca yer almaktadır.

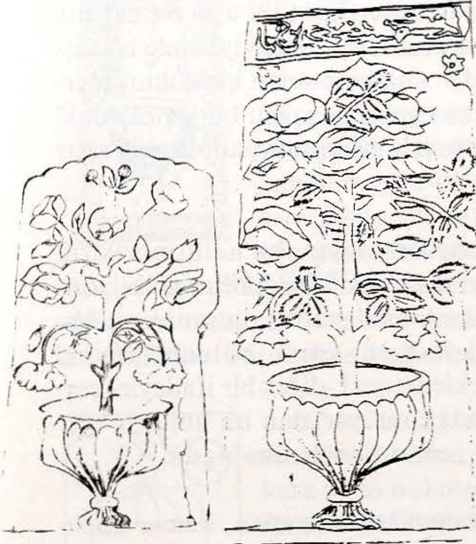
Sağda bulunan armut sepetinin sağ tarafından kesik olan bu mermer blok sarıya çalan, damarsız, cilalanmış, beyaz mermerden yapılmıştır. İki yanında bulunan çiçeklerden oluşan natürmortla bezenmiş panolarla aynı kalitedeki bu mermer parçaları çeşmenin diğer natürmortla bezenmiş panolarından farklıdır.

Bu meyvalarla oluşturulmuş, natürmortlarla süslenmiş, yatay dikdörtgen biçimindeki panonun iki tarafında, ayaklı sehpalar üzerine oturtulmuş, şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan natürmortlarla bezenmiş panolar vardır. Şişkin gövdeleri rozet çiçekleriyle süslenmiş vazoların içine, beşer gül, dörder krizantem (iri papatya), ikişer küpe, ikişer çarkıfelek ve üçer lâle oturtulmuştur. Üstte dilimli kemerle sınırlanan, dikey bir dikdörtgenden oluşan panonun üst köşelikleri birer rozet çiçeği ile bezenmiştir. Bu rozet çiçeklerinin sağ tarafta yer alan panoda daha büyük boyutlu olduğu fark edilmektedir.

Altta sol tarafta, "Hafız bir oluptur masra-i eder", şeklinde başlayan; sağ tarafta ise "Ma bu tesennümi cuy-i cennetten", şeklinde başlayan yazıyla sınırlanmış panolar üst üste oturtulmuş iki mermer parçasıyla oluşturulmuştur. Natürmortun ayaklı sehpa ile üstüne oturtulan,

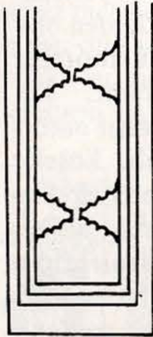
şişkin gövdeli vazosu kareye yakın bir mermer parçası üzerinde; vazonun boynu ile vazoya oturtulan çiçekler, dikdörtgen bir mermer parçası üzerine işlenmiştir. Rengi birbirini tutan bu mermer parçaları arasında cilalama açısından farklılık görülmektedir.

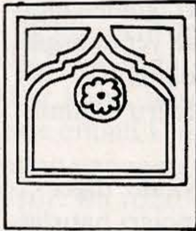
Yazı şeritlerinin altında, ince ayaklı, yivli, şişkin gövdeli, vazolar içine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan natürmortlar bulunmaktadır. Yukarda yer alan natürmortlar gibi köşeler üçgenleri rozet çiçekleriyle bezenmiş, bir kemerle sınırlanan sehpasız bu natürmortlardan soldaki: Yedi gül üç gonca ve aşağı doğru dönmüş, iki gülden oluşmaktadır. Dönük güller sağ taraftaki panoda yer alan güllere kıyasla daha küçüktür. Vazo ise dolgundur. Sağ taraftaki ise beş gül, dört gonca ve aşağı doğru dönmüş, iki gülden meydana gelmiştir.

Her iki panodaki çiçeklerin kurgusu yalnız diğer çiçeklerden oluşan, diğer natürmortlarla panoları hatırlatmaktadır. Çeşmeyi bezeyen yalnız çiçeklerle oluşturulmuş natürmortların hepsinin kompozisyonunun ortasında, geriye dönmüş bir gül bulunmaktadır. Yukarıya doğru kat kat açılan bu kompozisyonların hepsinin çiçeklerle vazo bağlamındaki geçişi aşağıya yönlendirilen, aşırı 'C' kıvrımlı ikişer gül sağlanmaktadır.

Bu natürmortlarda, alt kısımda yer alan devrik güllerle, dilimli, şişkin gövdeli, vazolar başka mermer parçasından; üstte yer alan güller ise başka mermer parçasından oyulmuştur. Dört mermer parçasında keski izleri seçilmektedir. Gri damarlı, sarıya çalan beyaz mermer parçalarından oluşturulan, kesik natürmortların iki ayrı parçasının konturları birbirini izlememekte, üzengi seviyesinde bir taşkınlık dikkati çekmektedir. Cilalanmadan bırakılmış mermer parçalarından meydana getirilmiş olan bu panolardaki taşın dokusu diğer natürmortla bezenmiş panolardan ayırt edilmektedir.

İki üniteden oluşan, bu natürmortların altında, ortada dilimli bir baklava, iki yönde birer dilimli baklavadan oluşan, karşılıklı iki, dikdörtgen pano bulunmaktadır. Önünde bekleme yeri -diğer bir ifadeyle- çeşme önü podyumu[1] yer alan bu üniteyle çeşme yüzeyi zemine bağlanmaktadır.

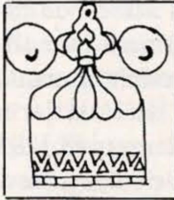

Çeşmenın taşıntı yapan, kemer gözünün iki tarafında, teknenin yanında, birer, kareye yakın pano bulunmaktadır. Bu karşılıklı panolar sivri kemer gözü içine alınmış, ortasında çiçek bulunan birer rozetle bezenmiştir.

(1) Yürükoğu, Ömer., Kayseri Çeşmeleri, Kültür Hizmetleri Serisi s.3 Beyendik, Ak Ofset Matbaası, Kayseri, 1987, s. 25.

Bu panoların üstüne, çevresi kıvrık dal ve yapraklardan oluşan, bir suyla bezenmiş, uzun dikdörtgen, birer, pano yerleştirilmiştir. Sol panonun üstüne, "Bismillahirrahmanirahim", sağ tarafa ise, "Aynen fiha tusemma selsegila", yazılarını içeren, yatay dikdörtgen taş panolar oturtulmuştur. Yazı şeritlerinin altına, birer istiridye niş yerleştirilmiştir. İstiridye nişlerin köşelikleri kıvrık dallı güllerle kaplanmış ve böylece nişlerle dış bordür arasında geçiş sağlanmıştır. Bu dikdörtgen panoların altında istiridye nişle aynı hizada, birer dilimli müsenna kurnası bulunmaktadır. Kurnaların altında yer alan birer palmetle dikdörtgen panolar alt kenar bordürüne bağlanmaktadır.

Müsenna kurnaları ile bezenmiş dikdörtgen panoların üstünde karşılıklı birer kare pano bulunmaktadır. Bu panolar birer mukarnas sırası üzerine oturtulan, iki tarafı helezonlarla sonuçlanan, altında dilimli bir gövde bulunan palmetle bezenmiştir.

Değerlendirme

Yazılı kaynaklarda çeşmenin üç kere onarıldığı ve 1957-58 yılında nakledildiği belirtilmektedir. Ancak dilimli müsenna kurnaları dışında çeşmeye hangi mermer panoların ne zaman ilave edildiği bilinmemekte, ayrıca çeşmenin nasıl nakledildiği anlatılmamaktadır.

Osmanlı İmparatorluk Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Döneminde İstanbul'da su işleri ve çeşme onarımlarıyla ilgili çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Nitekim mimarbaşı, su nazırı (bakanı) ve diğer mimarlarla bunların organizasyonu hakkında bilgilere kısa olarak Âta tarihinde rastlanmaktadır. Âta tarihine göre şehremini (belediye başkanı) mimar ağa ve grubu "tamirat ambarı takımı", adıyla Sepetçiler Kasrındaki yalı köşkünde ikamet ederler. Bu köşklerde şehremini ile birlikte su nazırı, İstanbul ağası (vali), kireççi başı, ambar birinci katibi, baş mimar ile yardımcısı ve tamirat müdürü bulunurmuş[1]. Osmanlı Devletinin diğer kurumları gibi su idaresi de zamanla çok bozulmuştur. 1242 (M.1867-27) mali işler tüzüğünün su yolu esnafına ait bölümü su idaresinin zamanla ne hale geldiğini gösterir[2]. 1251 (M.1835) de Vakıfların nazırlık biçimine dönüşmesiyle buraya bağlanmış ve 1293 (M.1876)'de Belediye kanunuyla su idaresi belediyeye devredilmiştir.[3] 1293 (M.1876)'den 1325 (M.1907-8) sonuna kadar su idaresi belediyeye bağlı iken 1326 (M.1908)'da Vakıflar Bakanlığına devredilerek "Meyaki Vakfiye Müdürüyeti" adını almıştır.[4] Yazılı kaynaklardan elde edilen bu bilgiler su işleri ile ilgilenen kurumun çok el değiştirdiğini göstermekte, Bereketzade Çeşmesinin iki kita-

---

(1) Nirven, A.g.e., s. 117.
(2) Nirven, A.g.e., s. 146.
(3) Nirven, A.g.e., s. 147.
(4) Nirven, A.g.e., s. 148.

besinden önceki ve sonraki gelişmeler konusunda bizleri aydınlatmaktadır. Diğer taraftan Ünver, Bereketzade Çeşmesinin nakledildiğini kaydettiği, "Azapkapı Çeşmesi", isimli broşürde[1] I. Mahmud'un annesinin yaptırdığı Azapkapı Çeşmesinin 1952 yılındaki durumu hakkında bilgi verirken o dönemin su işleri ve çeşme onarımları ile ilgilenen kurumlar konusuna da ışık tutmaktadır.

Kuşkusuz ilk kitabesi 1732 yılını, son kitabesi 1844 yılını veren 1957'lerde nakledildiğinden söz edilen Bereketzade Çeşmesi de yangın, deprem v.b gibi doğal afetler yanısıra zamanın getirdiği faktörlerle yıpranmış, eskimiş ve su idaresinde yapılan yenilemelerin de katkısıyla 18. yüzyıldan başlayarak bakım ve onarımlar görmüştür.

Ünver ve Göktürk Bereketzade Çeşmesinin 1957-58' lerde Galata Kulesinin bulunduğu meydana nakledildiğinden söz etmektedirler. Göktürk ayrıca "Son yıllarda yine tamir görerek..."[2], yapının 1957-58 ile 1960 yılları arasındaki bir onarımına işaret etmektedir. Aynı yayında Bülent Seren tarafından çizilen çeşmenin resminde meyilli platform görülmektedir.[3]

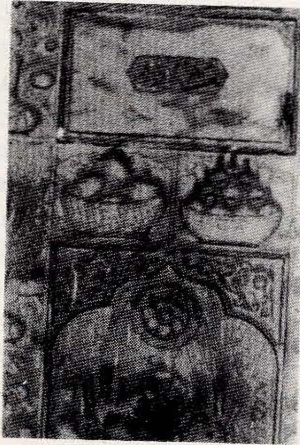
İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisindeki "Çeşme şimdiki yere nakledilince İstanbul'u Sevenler Derneği tarafından restore edildi"[4], cümlesi çeşmenin naklinden sonra bir onarım veya düzenleme geçirdiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Nitekim 1939'larda yayınlanan Arseven'in kitabındaki fotoğrafta[5] çeşme bir yokuş üzerinde yer almaktadır. Meyilli bir platform önünde kaldırım taşları seçilmektedir. Çeşmenin iki tarafında binalar görülmektedir.

(1) Azapkapı Çeşmesi., A.g.e.
(2) Göktürk., A.g.e., s. 2537.
(3) Göktürk., A.g.e., s. 2534.
(4) İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi., A.g.e., s. 184.
(5) Arseven., L'art Turc, A.g.e., s. 182.

Diğer taraftan 1945'lerde çeşme ile ilgili, "sanat bakımından çok yüksek kıymet taşıyan bu eserin esaslı surette imar ve muhafazası yerinde olur[1], şeklinde cümlelerle bilgi veren, Tanışık'ın kitabındaki fotoğrafta[2], çeşme aynı yerdedir. Her iki fotoğraf 1945'lere kadar çeşmenin başka bir yerde olduğunu, sonradan farklı bir çevre düzenlemesi yapılarak çeşmenin taşındığını ortaya koymaktadır, Arel'in kitabında yayınlanan, çeşme fotoğrafı[3], çeşmenin bugün bulunduğu yere uymaktadır. Gerek bu fotoğraf gerek diğer iki kaynaktaki fotoğraflar çeşmenin nakledildiğini ve yeni bir çevre düzenlemesi yapılmış olduğunu belgelemektedir.

Yalnız Türkiye Cumhuriyeti döneminde iki onarım ve düzenleme geçirmiş çeşmenin, Osmanlı İmparatorluk döneminde, iki yüzyılı aşan zaman diliminde görevi de dik-

5- İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 233 envanter numaralı ayna taşı.

(1) Tanışık., A.g.e., C. II, s. 77.
(2) Tanışık., A.g.e. C. II, s. 78.
(3) Arel., A.g.e., s. 121.

kate alınırsa birden fazla onarım gördüğü düşünülebilir. Nitekim Galata Kulesi hakkında bilgi veren Amicis'in "Sultan II. Mahmut kuleyi yeniden inşa ettirmiştir. Kule daha evvel III. Selim zamanında tamir görmüştür"[1], şeklindeki notları III. Selim'in (1789-1807) ve II. Mahmud'un (1818-1839) kuledeki inşa faaliyetlerine işaret etmekte ve kule çevresinde de bazı değişiklikler gerçekleştirdiklerini akla getirmektedir. Yeni su şebekeleri, eklenen su bentleri böyle bir ihtimali kuvvetlendirmektedir. Gerek bugün Topkapı Müzesinde bulunan 1213 (M.1798) kitabeli ve nereden geldiği bilinmeyen, 233 envanter numaralı ayna taşı üzerindeki panolarla Bereketzade Çeşmesinin bazı panoların benzerlikleri; gerek bazı kitabeli mezar taşları ve gerekse üstünde çok kollu yıldız ve ayla bezenmiş "Allah, Ya Hafız, Ya Rafet" yazısı ile 1248 (M.1832-33) tarihli kitabe bulunan, Galata Kulesinin kapısı ile bağ kurarak; iki hükümdar döneminde kulenin onarıldığı tarihlerde çeşmenin de elden geçmiş olabileceği düşünülebilir. II. Mahmutla ilgili görüşü o dönemde Taksim Suları ve Maksemesinde gerçekleştirilen imar faaliyetleri yanısıra "II. Mahmut devrinde su mimarisinde büyük gelişmeler görülür. Kirazlı bendinin inşasıyla Kırkçeşme su tesisleri genişletildiği gibi Bendi Cedidin yaptırılması ile de Boğaziçi ve Beyoğlu cihetlerinin suları arttırılmış oluyordu"[2], şeklindeki bilgiler desteklemektedir.

Çeşmenin gözlenen özellikleri üçten fazla onarım gördüğünü ortaya koymakta ve orjinal biçimini yitirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle yeniden okunan[3], kitabeler arasında yer alan, "Bani şehr müslime abad eyle Tophanenin", (Bk. Kitabeler) şeklinde yazı şeritleriyle bezenmiş, panoda bulunan, Tophane ile ilgili beyit Bere-

(1) Amicis, Edmondo., İstanbul, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 382, Tercüman Eserler Dizisi: 55, İkinci Baskı, Ankara, 198, s. 60.
(2) Nirven., A.g.e., s. 115.
(3) Kitabeler Yrd. Doç. Dr. Tahsin Hancıoğlu tarafından okunmuştur.

ketzade Çeşmesi Galata'da olduğundan çeşmeyi bezeyen yazı şeritlerinin, bir onarım sırasındaki montajında bazı hatalar olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı'nın İstanbul Abideleri isimli eserinde yer alan kitabelerin metni konusunda Göktürk'ün, "Şiir bakımından çok düşük olan kitabenin yegane kıymeti tarih malumatıdır"[1], şeklindeki cümlesi kitabenin edebi açıdan bazı problemleri olduğunu göstermektedir. Öte yandan 1640 tarihli Narh Defterindeki ücretleri bölümünde İstanbulun semtleri ile ilgili bilgiler: "Ücreti Hammâlan-ı puşt der Mahrusa-ı Galata" başlığı altında sıralanan "Kule Kapusu'na, diğer küçük kule kapusu'na"[2], "Ücreti Hammâlan Esb Galata" başlığı altında geçen "İskele-i Bab-ı Azep'den at hammâlına Galata Sarayı'na, Kule Kapusuna"[3], şeklindeki cümleler; 17. yüzyılda Azepkapı (Bâb-ı Azep-Arap) Galatasaray (Galata Sarayı), Kulekapısı (Galatakule kapusu-küçük kule kapusu) adıyla anılan mahallerin varlığını ortaya koymaktadır.

1958 yılında İstanbul Belediyesince yeniden onarılan, Tophane Çeşmesi ile ilgili "Tophane Çeşmesi" isimli kitapta yer alan, "Çeşme gövdesinin üst kısmını çepçevre dolaşan ve her cepheye beşer mısralık ikişer satır halinde tertip edilen celîsülüsle yazılmış kırk mısralık bir tarih kasidesi vardır ki şimdiye kadar tam doğru olarak hiçbir yerde neşredilmemiştir. Bu hususta en ziyade gayret sarfetmiş olan Mehmet Raif Efendi kasideyi bazı yanlışlarla ve daha fenası bir çok mısranın yerleri değişmiş olarak neşretmiş ve sondaki tarih senesini 1135 diye göstermiştir[4],........ "Turfe-i Hattatinde Nahîfînin Top-

(1) Göktürk., A.g.e., s. 25 35.
(2) Kütükoğlu, Mübahat., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 tarihli Narh Defteri, Ünal Matbaası, İstanbul, 1983, s. 335.
(3) Kütükoğlu., A.g.e., s. 336.
(4) Tophane Çeşmesi., kitapta sayfa numarası olmadığından sayfa numarası verilmemiştir. Naci Yüngül'ün Çeşmenin kitabeleri başlıklı ünitesinden aktarılmıştır.

hane Çeşmesi üzerindeki kasidesinin Mustafa bin Süleyman tarafından yazıldığı açıklanmıştır. Halbuki Bay Zarif Ongun bu kitabenin Hattat Kazazker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazıldığını bildirmektedir ki tamamen yanlıştır"[1], şeklindeki bilgiler: Tophane Çeşmesinde bulunan yazı şeritlerinde bazı problemlerin önceden de dikkati çektiğini belgelemektedir. Azapkapı Çeşmesi üzerinde yer alan: "Nice göz yandı yıkıldı Galata"[2], şeklinde başlayan beyit, yazılı bezemeler açısından Azapkapı Çeşmesinde de benzer problemlerin olabileceğini akla getirmektedir. Vaktiyle civarda azeplerin (Bahriyelilerin) kışlaları bulunması dolayısıyla Azep Kapısı denilen bu semte izafeten yapıya Azep Kapısı Çeşmesi ismi verilmiştir."[3] Sultan Mustafa zevcesi ve I.Mahmut valdesi Saliha Sultan tarafından yaptırılan[4] bu çeşmenin kitabesinde bulunduğu mahallin adının geçmemesi dikkat çekicidir. Önceden belirtildiği üzere, 1640 tarihli Narh Defterinde "İskele-i Bâb-ı Azep"[5], orjinal metinde ise Azep yerine Arap şeklinde yazılmış olduğu bildirilen[6], aynı kaynakta Gümrük-i Siyah olarak geçen ve bugün Karagümrük olarak bilinen mahalle yakın olan bu çeşmenin kitabesinde Galata yangınından söz edilişi de düşündürücüdür. Amicis'in "Feridiye sokağından çılgın bir şekilde Tarlabaşı sokağına sıçramış, oradan geriye dönüp bir sel gibi Mis sokağını istila etmiş, sonra kuru bir orman gibi Ağacamii mahallesini tutuşturmuş, sonra Kalyoncukulluğu sokağını ve nihayet sokaktan sokağa atlayarak bütün Yenişehir bayırını ateşe vermiş ve Pera caddesinden çatırdıyarak ve böğürerek gelen alev girdabıyla karşılaşmış... Üç saat sonra Beyoğlu-

(1) Tophane Çeşmesi., A.g.e., Aynı ünite.
(2) Yazılar Yrd. Doç. Dr. Tahsin Hancıoğlu tarafından okunmuştu.
(3) Arseven., Türk Sanatı, A.g.e., s. 503.
(4) Arseven., Türk Sanatı, A.g.e., s. 503.
(5) Kütükoğlu., A.g.e., s. 503.
(6) Kütükoğlu., A.g.e., s. 335.

nun yarısı alevler içinde kalmış. Binlerce beyaz kızıl, sarı, kara duman sütünü çatıları yalayarak hızla uzaklaşıyor ve Haliç'in büyük mahallelerini meşum renklerle karartıp boyayarak tepeler boyunca göz alabildiğine uzanıyormuş."[1]; "Galata'nın büyük mezarlığında darmadağınık bir çarşıda olduğu gibi yollara, mezarların ortasına oraya buraya atılıvermiş, dumandan kararmış ve gözünden uyku akan bir sürü hizmetkarla hamalın beklediği sedirler, yataklar, yastıklar, piyanolar, kitaplar, kırılmış arabalar, selvilere bağlanmış yaralı atlar sefirlerin yaldızlı tahtırevanları ve haremlerin papağan kafesleri yatıyormuş.."[2], "Altı saat içinde Beyoğlu'nun üçte ikisi baştan sona harabolmuş; yanıp kül olmuş dokuz bin ev, iki bin ölü. Seksen bin evi mahveden ve İstanbulun üçte ikisini yerle bir eden meşhur 1756 yangınından beri bu kadar korkunç bir afet görülmemiş ve İstanbulun fethinden itibaren hiçbir yangın bu kadar can almamış"[3], şeklinde cümlelerle anlattığı 1870 yangınının Abdülaziz dönemine (1861-1876) rastlaması, 1756 yangınının III. Osman döneminde (1754-1757), çeşme yapımından sonra çıkması, İstanbul'un fethinden o güne kadar böyle bir yangın görülmediğinin kaydedilmiş olması Azapkapı Çeşmesini bezeyen yazılı bezemelerin montajında da bazı hatalar yapıldığını düşündürmektedir. Hatta Azapkapı Çeşmesinde bulunan Galata yazısı ile bezenmiş panonun Bereketzade Çeşmesine ait olduğu; Bereketzade Çeşmesinde yer alan Tophane yazısı bulunan panonun ise Tophane Çeşmesine ait olduğu ve 1954-1957 yılları arasında yapılan onarımda taşların karıştığı ihtimalini akla getirmektedir.

---

(1) Amicis., A.g.e., s. 283.
(2) Amicis., A.g.e., s. 290.
(3) Amicis., A.g.e., s. 289.

Diğer taraftan Tanışık'ın İstanbul Çeşmeleri isimli kitabında saçak mesnetleri altında olduğunu belirttiği, 1145 tarihli beyitlerin bugünkü farklı yerleşimi ile aynı kitapta yayınlanan çeşmenin 150 yıl önceki fotoğrafı[1] farklılık arzetmektedir.

Örneklersek bu gravürde yer alan çeşmede: Ortada, meyvalarla oluşturulan natürmortların altında 4X5 = 20 yazılı pano, çatı mesnedi altında 2x2 4 adet yazılı pano, yan taraflarda ise 1X1 = 2 yazılı pano, ayna taşı üstünde ise 2 adet yazılı pano bulunmaktadır. Oysa bugün meyvalarla oluşturulan natürmortlu panonun altında 6X4 = 24 yazılı pano bulunmaktadır. Ayna taşının üstünde ise 16 yazılı pano vardır. Biri "Maşallah", diğeri "ve mine-l mai kullu şey-in hay efela ya minun", yazılarıyla bezenmiş panolar dışında 14 yazılı panonun gravürde hiç görünmeyişi dikkati çekmektedir. Benzer bir durum bugün ayna taşı üzerinde yer alan selvi biçimleriyle bezenmiş ayna taşının iki tarafında bulunan meyva ve çiçeklerle oluşturulmuş natürmortlar ile ayna taşı için söz konusudur. Gravürde çeşmeyi süsleyen diğer taşlar tasvir edildiği halde; ayna taşı hiç işlenmemiş ve 1844 kitabeli panolara yer verilmemiştir. Bu durum gravürün 1844 onarımından önce yapıldığına işaret etmektedir. Esasen yerine uyum sağlamayan, üstü boş bir taş parçasıyla doldurulmuş bu panolarla, ayna taşındaki selvilerin bütün motifleri en ince ayrıntılarına kadar çizen ressamın gözünden kaçtığını düşünmek zordur.

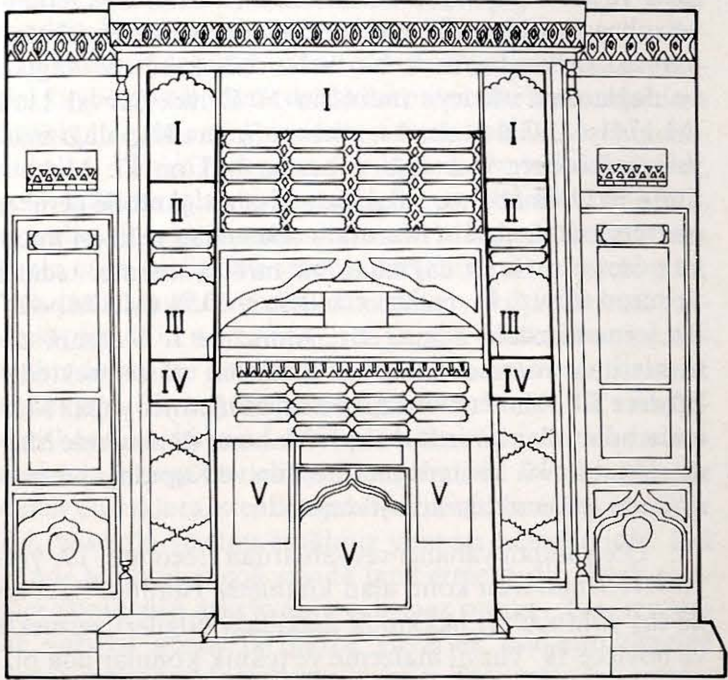
Kısaca yukarda değinildiği gibi Bereketzade Çeşmesinin bugünkü konumu, son biçimini ne zaman kazandığı ve kitabeleri tam anlamıyla çözülmüş değildir.

Öte yandan çeşme üzerinde kullanılan mermer panoların kalitesi, bu panoların yapılışında uygulanan oyma tekniği, cilalama farklılıkları, çeşmenin cephe düzeni ile çeşmeyi bezeyen panolardaki süsleme elemanları bu prob-

lemlerin boyutlarını genişletmektedir. Malzeme, teknik, cephe düzeni ve panoları bezeyen süsleme elemanlarının yanısıra, diğer problemler detaya inilmeden kısaca şöyle özetlenebilir.

Bereketzade Çeşmesinde sarıya çalan, parlak gözeneksiz, pütürsüz, yumuşak yüzeyli, damarsız mermer blokları; aşınmış yüzeyli görünen mat, gri damarlı sarıya çalan mermer blokları; cilalanmamış (silinmemiş) mat gözenekli, (keski darbeleri belli olan) gri damarlı, sarıya çalan mermer blokları ve kısmen pütürlü yüzeyli gri damarlı, beyaz cilalanmamış mermer blokları kullanılmıştır. Mermer malzeme yanısıra yazı şeritlerini bezemede yeşil ve yaldız boya; saçak işini bezemede ise beyaz, kahverengi, eflatun, mor, mavi, koyumavi, fıstık yeşili ve yağ yeşili renkte boyalar seçilmiştir. Gerek farklı kalitede mermer blokları, gerekse kesintiye uğramış veya kullanılan farklı kalitede mermer parçasıyla tamamlanmış kompozisyonların iç ve dış konturları birbirine bağlanmayan panolar farklı zaman izlerini taşımaktadır. Farklı kalitede mermerden oluşmuş panolar böyle bir görüşü kuvvetlendirmekte ve yeniden boyanan yazılı bezeme panoları ile saçak altı hemen fark edilmektedir. Boyalı olması sebebiyle taşın nitelikleri görülmeyen ancak 1844 tarihli bazı yazılı bezemeler arasında, bazı kırık ünitelerde griye çalan beyaz mermer seçilen yazılı bezemelerle; Arseven'in 1939 yılında yayınlanan, L'art Turc kitabındaki fotoğraftan[1] farklılıklar gösteren saçak altının son onarımda yapılmış olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Günümüzde saçak altı önceden belirtildiği gibi beyaz zemin üzerine kahverengi dallar çevresine serpiştirilmiş mor-eflatun, mavi-koyumavi çiçekler, fıstık yeşili-yağ yeşili yapraklarla bezenmiştir. Buna karşılık her yenileme ve onarımda taşların üstüne belli işaretler kon-

(1) Tanışık., A.g.e., Cilt II. Sayfa numarası olmakla birlikte Üsküdar Ciheti başlığından önce gelen bu sayfanın numarası 251 olmalıdır.

4- Bereketzade Çeşmesinin farklı nitelikler arzeden mermer levhaları.

maması, arşivlerde bulunamayan onarım belgeleri ve taşların yaşını belirleyen labaratuvar analizlerinin eksikliği kesin tarihleme imkânı vermemektedir.

Bununla beraber malzeme ve teknik konularında bazı yazılı kaynaklar ile Bereketzade Çeşmesiyle aynı yıl veya yakın tarihlerde yapılan bazı çeşmeler ip uçları vermektedir. III. Ahmet'in yazdığı hükümde diyorki Marmara naibine ve zabitine... "Sarayım kapısı önüne yapılacak olan çeşme için mermer gerekmektedir. Saf ve beyaz, damarsız olmak üzere mermer taşının kesilerek hazırlan-

ması ve acele kayıklara bindirilmesi[1],.. Marmara naibine ve subaşına hüküm ki gerek ocaklarda ve gerek iskelede bulunanlardan başka Kebir taşları bile kesilerek dağlara ve dağlardan iskeleye indirilsin Fi Evhiri Şevval 1154[2] (M.1741-42) Galata kazası muhazafından Kapıdağı nahiyesi naibine ve Kapıdağı subaşına hüküm ki: Mehmet Emin'in Dolmabahçe yakınında inşa ettiği sebile gereken mermerlerin hepsinin Marmara adasından gelmesi mümkün olmayıp Kapu dağından bir miktar mermer tedarik ve hazır ediniz. Fi avahiri rebulevvel 1154 (M.1741-43)[3]. Bu fermanlardaki bilgiler III. Ahmet ve I. Mahmut dönemlerinde mermer getirtilen bölgeleri göstermektedir. Böylece III. Ahmet Döneminde beyaz mermer yalnız Marmara adasından getirtilirken; I. Mahmut döneminde Marmara'nın farklı kalitede mermerinin ve Kapıdağı mermerinin de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan yabancı seyyahlardan Lecomte, 19. yüzyılın el sanatlarını konu alan kitabında İstanbul'daki taş ile taş yontucuları hakkında aşağıdaki bilgileri vermekte ve böylece 19. yüzyıl malzeme ve teknik konularında bizleri aydınlatmaktadır. "En güzel mezar taşlarına Eyüp'te rastlanmaktadır. Türk yontmacıların çoğunun atölyesi de vardır. Elli yıl öncesine kadar bu yontmacılar sadece Türklerdi. Sanatları olgun bir sanattı. Halen mevcut çeşmelerden çoğu bunu ispatlamaktadır. Mermerler ustalıkla yontulmuş, kıvrık dal biçimindeki bezelemeler zevkle canlandırıp gerçekleştirilmiştir. Kabristanlarda bu devirden kalma ve büyük ustaların elinden çıkma mezar taşları mevcuttur. Bu meyanda örnek olarak Taksim yakınında bir anıtkabri ve Alman Elçiliğine giden yolda duvara ankastre mermerleri göstereceğiz. Bugün mermer daha az kulla-

(1) Nirven., A.g.e., s. 131.
(2) Nirven., A.g.e., s. 129.
(3) Nirven., A.g.e., s. 128.

nılıyor Arles veya Malta taşı onun yerini almıştır. Öbür yandan, bir yığın yabancı yontmacı piyasaya çıkmıştır. Bunun neticesinde şimdi sanat modernleşmiş fakat karakterini kaybetmiştir. Gene de eski ekolden Türk yontmacılara İstanbul'da liman iskelesinde ve Eyüp'te hâlâ rastlanmaktadır".[1], "Eski Türk yontmacıların kalemleri çok ilkeldi, çelik kullanmazlardı. Bugün de böyle hâlâ ferforje kullanıyorlar ki, eski yontmacıların eserlerinde müşahade ettiğimiz çizgi netliği bu sebeple hayretimizi mucip oluyor. Yontmacıların kalemleri Çakmakçılar yokuşunda imal edilmektedir. 1.50 metre boyunda ufacık dükkânlarda çalışmaktadırlar. Bu dükkânların tam ortasında yere bir oyuk açılmıştır. Bir çoğunun işlettiği yatay bir körük tarafından beslenen bir nevi demirci ocağının hizasında bulunmak için bir işçi bu deliğin içine girmiştir. Birkaç saniyede demir çubuklara istenilen şekil verilerek kesildiği görülür. Bu, yukarda sözünü ettiğimiz yontma kalemleridir. İşçi günde bunlardan çok sayıda imal etmektedir. Türk mermer yontucusu asla ayakta çalışmaz oturur. Taş, merdane vazifesi gören iki parça yuvarlak tahtanın üzerine zanaatçının önüne yerleştirilmiştir. Taşı yerinden oynatmak istediğinde, tahtadan bir kaldıraç kullanır ve kendisi hiç kımıldamaz. Bir taşçı kimseyi rahatsız etmez, bağımsız kalmak ister ve işini ona göre tanzim eder. İcra metodu pratik ve eğlencelidir. Şuna inanmanızı isterim ki onun sessiz sessiz, ağır ve yeknasak hareketlerle en ufak bir sıkıntı belirtisi göstermeden çalıştığını seyretmeğe doyum olmaz"[2]. Lecomte'un verdiği bilgiler, cinslerine işaret etmesi, hem keskiler ile ilgili açıklamalar getirmesi yanısıra ustaların çalışma yerleri ve biçimlerini aktarması açısından ilgi çekmektedir.

---

(1) Lecomte, Pretextat., Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, Ondokuzuncu Yüzyıl sonu, Tercüman, 1001 Temel Eser, 59, Hazırlayan: Ayda Düz, s. 60.

(2) Lecomte, A.g.e. s. 61.

Bereketzade Çeşmesinde sarıya çalan, parlak, gözeneksiz, pürüzsüz, yumuşak yüzeyli, damarsız mermerden yapılmış, konturları kalın keskilerle oyulmuş, dalga dalga, bıçak izleri seçilen, meyva sepet ve tabaklarıyla bezenmiş pano ile iki tarafında yer alan; çokgen gövdeli sehpalar üzerine oturtulmuş şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan panoların üst kısmı mermer malzeme ve işçilik açısından Tophane Meydan, Azapkapı, Üsküdar III. Ahmet, Hekimoğlu ve Kemankeş Çeşmelerinin bazı panolarını hatırlatmaktadır. Bu panolar Amicis'in beyaz mermerden yapıldığını kaydettiği, III. Ahmet Çeşmesinden[1] ve beyaz mermerden yapılmış, Saliha Sultan Çeşmesinden, Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinden ve Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesinden fark göstermektedir.

Aşınmış yüzeyli görünen mat, gri damarlı, sarıya çalan mermer blokları üzerine yapılmış, keski izleri seçilmeyen, kısa ayaklı sehpalar üzerine oturtulmuş, vazolar içine yerleştirilmiş çiçekler ve yanlarına düşürülmüş meyvalarla bezenmiş panolarla aynı kalitede mermerden yapılmış ayna taşı ise Kemankeş Çeşmesi ile Azapkapı Çeşmesindeki benzer süslemeli panoları akla getirmektedir.

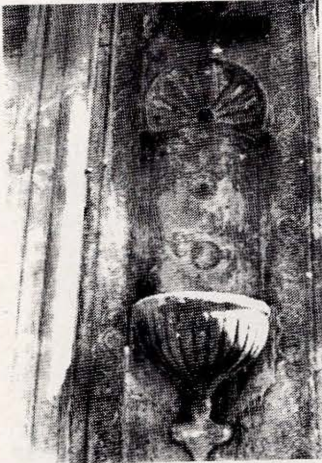
Benzerine o dönemde yapılan çeşmeler arasında rastlanmayan, cilalanmamış, mat gözenekli, gri damarlı, sarıya çalan mermer bloklar üzerine çok sık keski darbeleriyle oyulmuş, diğer bir ifadeyle kalem izleri açıkça belli olan, yivli gövdeli, geniş ağızlı vazolara oturtulmuş, çiçeklerle süslenmiş panolar diğerlerinden ayırt edilmektedir.

Çeşmeyi taçlayan meyva sepetleri ve tabakları ile bezenmiş pano ile aynı tür mermerin gri damarlısından yapılmış olan eseri bezeyen diğer süslü panolar; meyva sepetleri, meyva tabakları ile süslenmiş panoyla iki yanında bulunan panolarla uyum sağlamaktadır. Çeşmenin iki

(1) Amicis., A.g.e., s. 182-3.

yanında diğer bir ifadeyle çeşme cephesinin profilasyonla arkasındaki duvara monte edildiği kısımda yer alan cilalanmış gri damarlı, beyaz süslenmemiş, düz mermer kaplamalar ise hiçbir çeşmede rastlanmamaktadır. Büyük bir ihtimalle 20. yüzyıl ilavesi olan bu mermerler ilk bakışta fark edilmektedir. Benzer bir durum müsenna kurnaları için söz konusudur.

Bereketzade Çeşmesinin cephe düzeni, temel tasarımı ve süslemeleriyle, İstanbul'da bulunan bazı çeşmelerle benzerlikler göstermektedir. Bu çeşmenin bir zafer takını hatırlatan cephe düzeni, nişlerle taçlandırılmış müsenna kurnaları ve süslemeli panolarının diğer bazı çeşmelerle benzerlikleri kısaca şöyle özetlenebilir.

6- Bereketzade Çeşmesi müsenna kurnasının görünüşü.

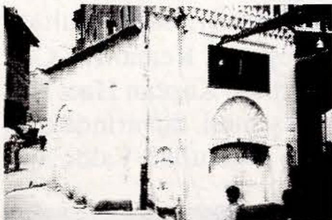

7- Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinin müsenna kurnasının görünüşü.

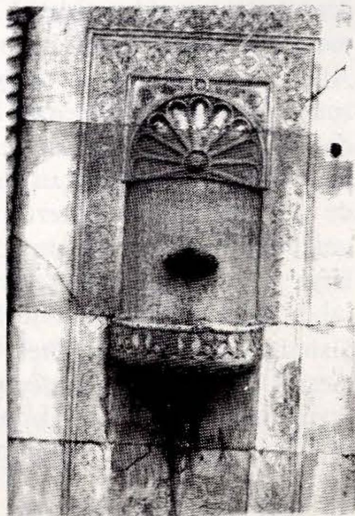
Bereketzade Çeşmesi cephe düzeninde, ayna taşının iki tarafında kullanılan müsenna kurnalarıyla: Ortaköy' deki Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Kâğıthane'deki III. Ahmet Çeşmesi, Kethüda Çeşmesi, Humbaracıbaba Çeşmesi, ortasında bir kapı bulunan I. Mahmut Çeşmesi ve Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusundaki III. Ahmet Kütüphanesinin Çeşmesiyle benzerlik göstermektedir. Ancak Humbaracıbaba, Damat İbrahim Paşa ve Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinin müsenna kurnalarının şekilleri farklıdır. Öte yandan Bereketzade Çeşmesinin tasarımı bir tarafında müsenna kurnası bulunan Hacı Mehmet Ağa Çeşmesini akla getirmektedir. Müsenna kurnaları farklı yerlere monte edilmiş olmasına rağmen benzer bir durum Üsküdar'daki III. Ahmet ve Tophane Çeşmeleri için söz konusudur. Bu çeşmelerle müsenna kurnaları pahlanmış köşelerde yer almaktadır. Üsküdar'daki çeşmede bugün kurnalar mevcuttur I. Mahmut Meydan Çeşmesinde (Tophane) ise kaybolmuştur.[1]

Bu durum belki orijinalde Bereketzade Çeşmesinin müsenna kurnalarının da bu formda dilimli kenarlı, dikey gelişmeyen kurnalarla tasarlanmış olduğunu düşündürmektedir. Böyle bir düşünceyi köklü bir onarım görmemiş olan Humbaracıbaba Çeşmesi ile Hacı Mehmed Ağa Çeşmesinin kurnaları daha kuvvetlendirmektedir.

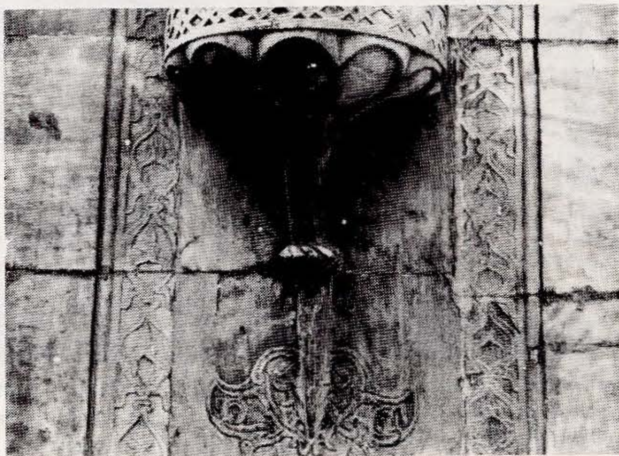
(1) Tophane Çeşmesi, T.C., İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü Yayınlarından, Sayı 4, İstanbul, 1958. Naci Yungül 1 Çeşmenin Mimarisi Başlığı altında şu bilgileri aktarmıştır: ''Pahaların bulunduğu kısımda birer içme musluğu ile çıkıntı halinde küçük birer yalağın tıpkı Üsküdar Çeşmesinde olduğu gibi Tophane Çeşmesinde de evvelce mevcut iken bu sebil musluklarının yalakları ile beraber kaldırılıp yerlerine zevksiz çiçek motifleri ile süslü birer mermer pano konulduğu anlaşılmaktadır.

8- Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesinin görünüşü.

9- Üsküdar III.Ahmet Çeşmesinin pahlanmış köşelerde yer alan müsenna kurnası.

10- Üsküdar III.Ahmet Çeşmesinin müsenna kurnasından detay.

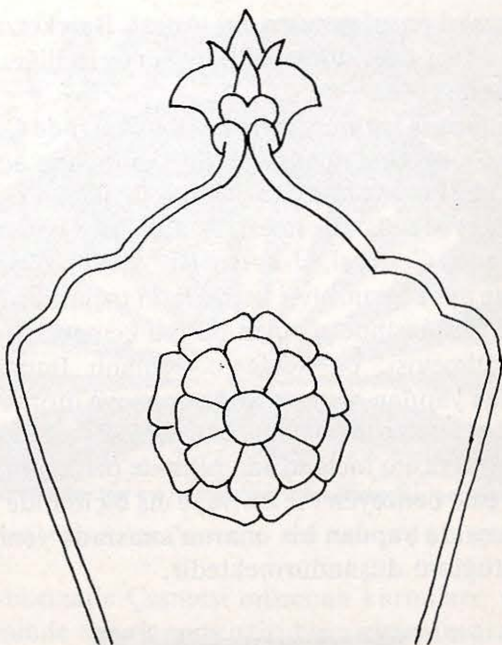
Müsenna kurnalarını taçlandıran, yarım rozet çiçeği biçimindeki istiridye nişler, Kağıthane'deki III. Ahmet Çeşmesi, Kethüda Çeşmesi, Rukiye Kadın Çeşmesi, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi ve Eyüp Nakkaş Hasan Paşa Çeşmelerine benzemektedir. Benzer bir durum Tophane ve Üsküdar III. Ahmet Çeşmeleri için söz konusudur. Ancak bu iki meydan çeşmesinde istiridye nişler pahlanmış köşelerde yer almaktadır. Diğer taraftan ayna taşları daha büyük boyutlu istiridye nişleriyle taçlandırılmış çeşmelerden: Beşir Ağa Çeşmesi, Nevşehirli İbrahim Paşa Çeşmesi, Ortaköy'deki Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Saliha Sultan, Şişhane'deki Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi, Üsküdar'daki Ahmediye Çeşmesi, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Taksim Maksemesi duvarındaki I. Mahmut Çeşmesi ve Üsküdar'daki Emetullah Valde Sul-

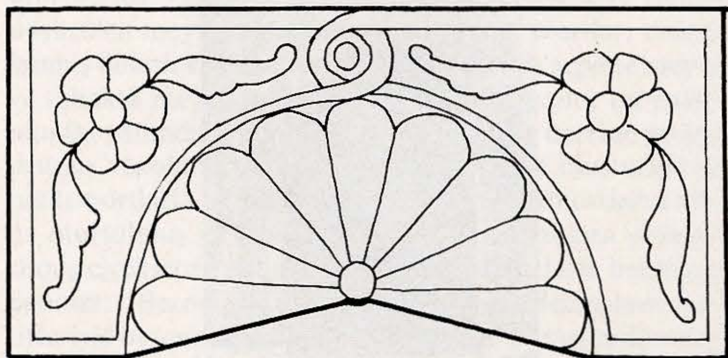

11- Bereketzade Çeşmesinin müsenna kurnasını taçlayan istiridye niş.

12- Emetullah Valde Sultan Türbesinden istiridye nişle bezenmiş bir mezar taşı.

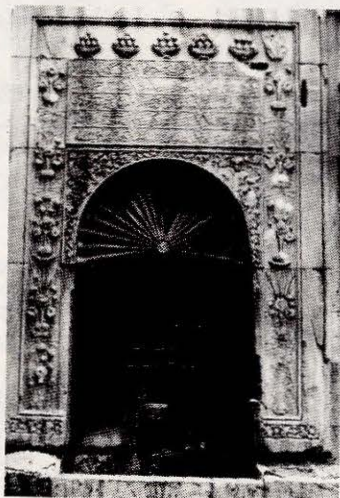

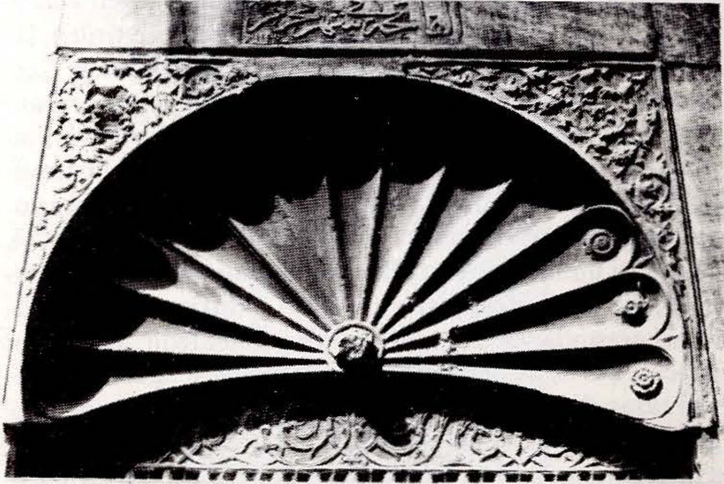
5- Tophane Çeşmesini bezeyen istiridye niş ve altındaki süslemeler.

tan Çeşmesini hatırlatmaktadır. Ancak Bereketzade Çeşmesi ayna taşı üzerindeki dilimli kemerle diğerlerinden ayrılmaktadır.

İstiridye niş formunun neden Bereketzade Çeşmesinnin ayna taşı üzerinde kullanılmamış olduğunu açıklamak zordur. Onarım görmüş olan büyük meydan çeşmelerinden Tophane Meydan Çeşmesi, Azapkapı Meydan Çeşmesi, III. Ahmed Çeşmesi, Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi gibi çeşmelerde ayna taşını sivri kemerlerin taçlandırması, Bereketzade Çeşmesinde görülen dilimli kemerin hiçbir çeşmede görülmeyişi, bu kemerin Osmanlı İmparatorluk Döneminde yapılan bir onarımda çeşmeye monte edildiği ihtimalini akla getirmektedir. Bu durum Bereketzade Çeşmesinin ayna taşını taçlandıran nişin de orijinalinin yarım rozet çiçeğine benzeyen bir istiridye niş biçiminde olduğunu 19. yüzyılda yapılan bir onarım sırasında yeni biçimine dönüştüğünü düşündürmektedir.

13- Saliha Sultan Çeşmesinin cephe düzeninde kullanılan istiridye niş.

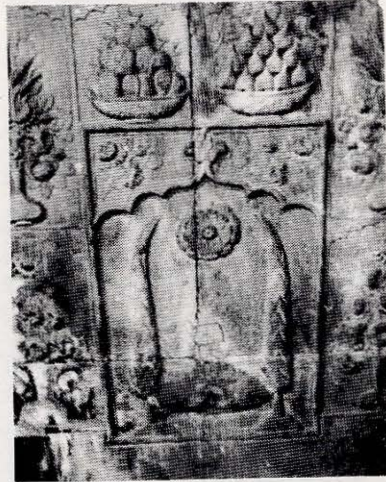
14- Hacı Mehmet Ağa Çeşmesinin ayna taşını taçlayan istiridye niş.

Bereketzade Çeşmesi müsenna kurnaları, yarım rozet biçiminde tasarlanmış istiridye nişler yanısıra ayna taşına oyulmuş selvilerle bezenmiş pano; ayna taşının iki tarafına yerleştirilmiş olan, kısa ayaklı sehpalar üzerine oturtulmuş, vazolar içine doldurulmuş çiçekler ve yanına düşürülen meyvalarla doldurulmuş natürmortlar; dolgulanmış dilimli kemerin üstüne yerleştirilmiş sepette meyva ve tabakta meyva motifleriyle bezenmiş pano; bu panonun iki yanında bulunan, çokgen sehpalar üzerine yerleştirilmiş vazolar içine oturtulmuş çiçeklerle oluşturulmuş natürmortlarla bezenmiş panolar; bu natürmortların altına oturtulmuş yivli gövdeli geniş ağızlı vazolara yerleştirilmiş çiçeklerden oluşturulmuş natürmortlarla bezenmiş panolar: helezonlarla son bulan dilimli gövdeli palmet motifleriyle bezenmiş panolar ve kıvrık dal pametlerden oluşan değişik boyutlarda bordürler ile bezenmiştir. Sırayla bu panoların belli başlı özellikleri ve bazı çeşmelerle benzerlikleri şöyle özetlenebilir.

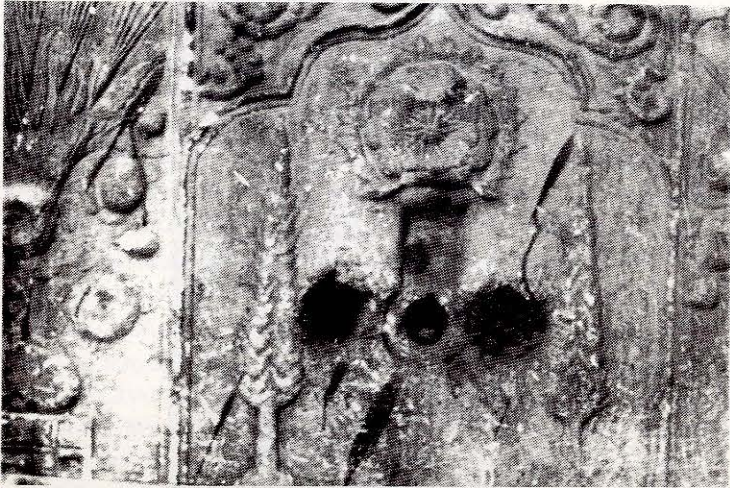
İçi kıvrık dal ve çiçeklerle dolgulanmış, üçgen yüzeyleri bulunan, profilasyonlu bir kemer içine yerleştirilen, iki selvi ağacı motifi ile ayna taşı bezenmiş Bereketzade Çeşmesinde: Selvi gövdelerinin çavuş nişanı biçiminde taranmış olduğu görülmektedir. Dik gövdeli oluşturulmuş, bu selvilerin ortasına birbirine geçen, çiftli şeritle oluşturulmuş, bir yıldız rozeti oturtulmuştur. Selvilerle çiçekler yüzeysel işlenmiştir. Benzer tasarımlarla oluşturulmuş pek çok ayna taşı bulunmaktadır. Bunlar arasında Kemankeş Çeşmesi, dik gövdeli oluşturulmuş selvi motifleri ve selvi motifleri arasında yer alan rozetle ilgi çekmektedir. Ancak bu örnekte çavuş nişanı biçiminde taramalarla ağacın gövdesini taşan bir kademeli yükseliş ve pano boyutlarında diğerine kıyasla küçüklük fark edilmektedir. Diğer taraftan aynı konunun farklı biçimlendirmelerle işlendiği, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesinde, Üsküdar Emetullah Valde Sultan Çeşmesinde, Kasımpaşa Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesinde, Hekimoğlu Meydan Çeşmesinde, Humbaracıbaba Çeşmesinde ve Tophane Meydan Çeşmesinde selvilerin gövdelerinin içe doğru dönük tasarlandığı ve benzer biçimde çavuş nişanı şeklinde çizgilerler tarandığı görülmektedir. Bu örneklerin de Tophane Çeşmesi dışında daha küçük boyutlu ponalar olduğu dikkati çekmektedir. Farklı yönlere kıvrılmış gövdelerle tasarlanmış selvilerle bezenmiş ayna taşlarına sahip olan çeşmelerden: Selvilerin gövdelerinin ucu dışarıya doğru yönlendirilmiş ve benzer biçimde taranmış, Sürmeli Ali Paşa Çeşmesi; selvilerin gövdesinin biri düz diğeri ise içe doğru kıvrılarak benzer çizgilerle taranmış Saliha Sultan Çeşmesi: Ayna taşlarına selvi motifi işlemenin beğeni kazandığını göstermekle birlikte ayna taşlarında hiç selvi motifi bulunmayan, Üsküdar III. Ahmet Meydan Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesiyle aynı tarihlerde yapılmış Azapkapı Çeşmesi ve III. Ahmet Meydan Çeşmesi bu beğeninin her örnekte geçerli olmadığını orta-

15- Bereketzade Çeşmesinin selvi motifleriyle bezenmiş ayna taşı.

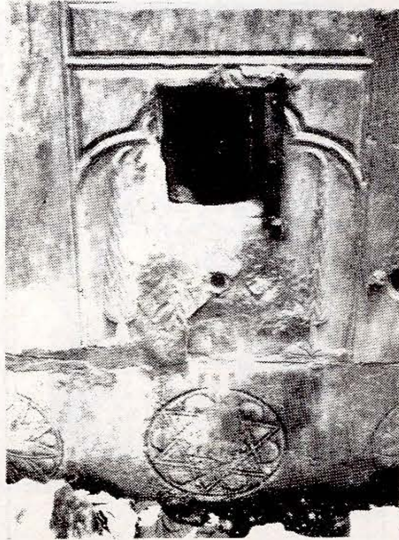
16- Tophane Meydan Çeşmesinin selvi motifleriyle bezenmiş ayna taşı.

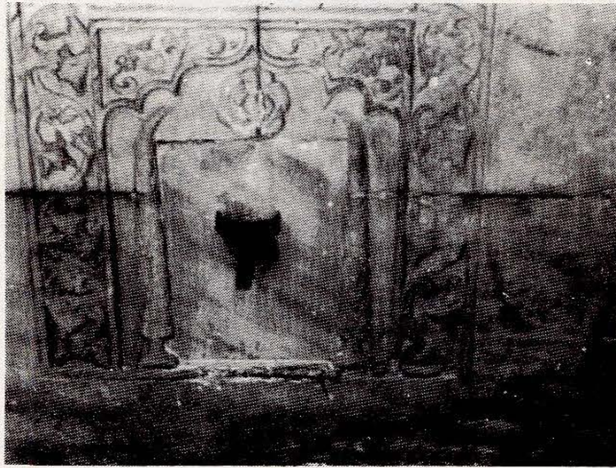
17- Kemankeş Çeşmesinin selvi motifleriyle bezenmiş ayna taşı.

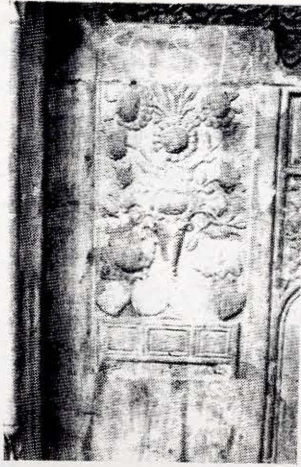
18- Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesinin selvi motifleriyle bezenmiş ayna taşı.

19- Saliha Sultan Çeşmesinin selvi motifleriyle bezenmiş ayna taşı.

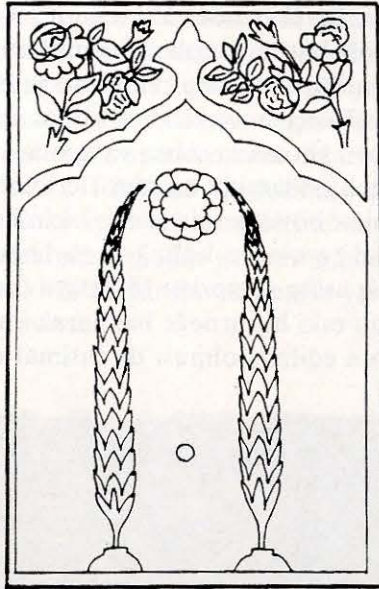
20- Hekimoğlu Çeşmesinin selvi motifleriyle bezenmiş ayna taşı.

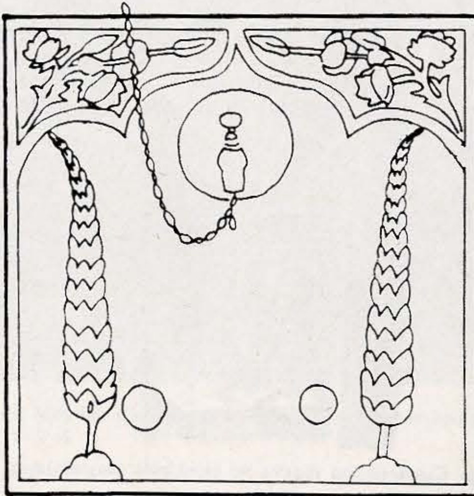
21- Bereketzade Çeşmesinden meyva ve çiçeklerle oluşturulmuş natürmortla bezenmiş pano.

22- Bereketzade Çeşmesinden meyva ve çiçeklerle oluşturulmuş nütürmortla bezenmiş pano.

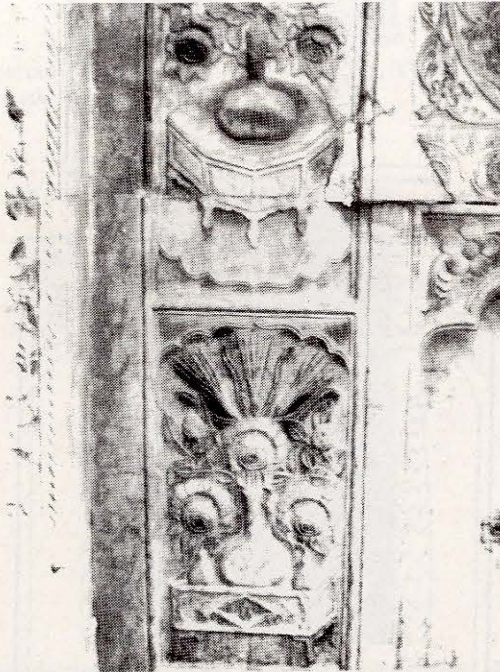

6- Tophane Meydan Çeşmesinin ayna taşlarından biri.

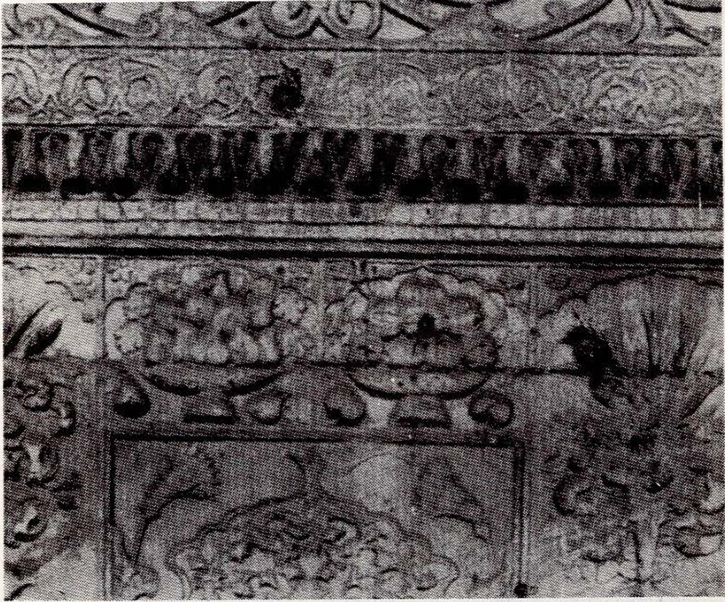
7- Sürmeli Ali Paşa Çeşmesinin ayna taşı.

ya koymaktadır. Bereketzade Çeşmesinin 19. yüzyılda yapılmış gravüründe bütün panolar işlenmişken bu panonun işlenmemesi çok düşündürücü olmasına rağmen 17. yüzyıldan başlayarak seçilen ve kitabeli birçok mezar taşında 18. yüzyılın ikinci yarısında sonra yaygınlaşan ve 19. yüzyılda da sevilerek kullanılan bu motiflerle işlenmiş panonun: Taşın cinsi ve boyutlarıyla işleniş biçimi de göz önüne alınarak orijinal çeşmeden kaldığını söylemek mümkündür. Öte yandan üslûp açısından 18. yüzyıl özellikleri arzeden bu panonun eski bir örneğe bakılarak yapılmış ve bir onarımda monte edilmiş olması da ihtimal dahilindedir.

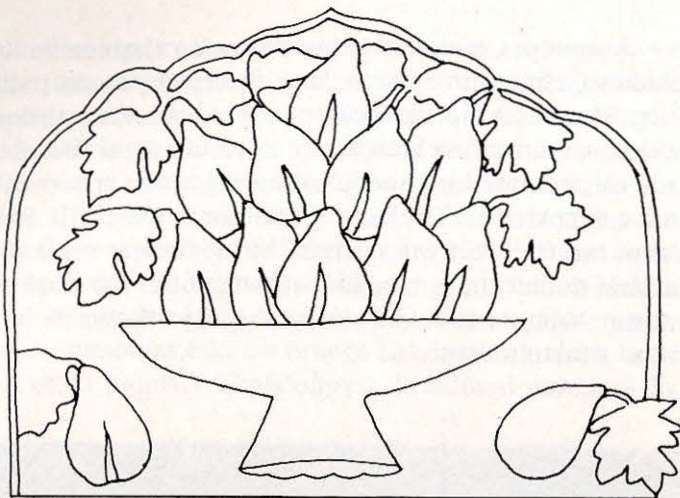

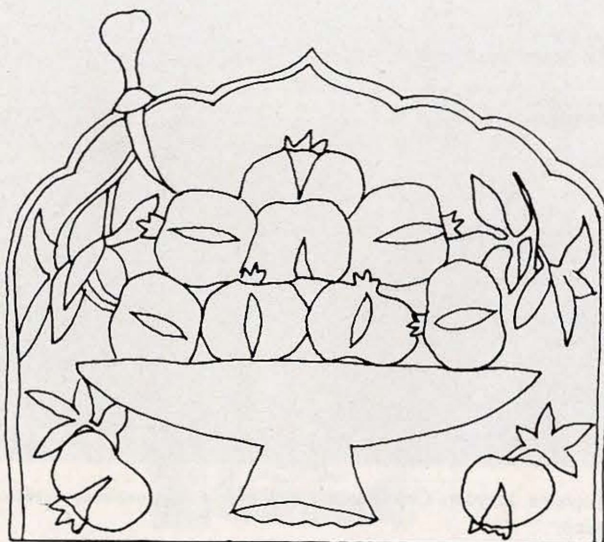
23- Azapkapı Çeşmesinden meyva ve çiçeklerle oluşturulmuş natürmortla bezenmiş pano.

Azapkapı Çeşmesi, Tophane Meydan Çeşmesi ile Kemankeş Çeşmesinin ayna taşlarını bezeyen panoları akla getirmektedir. Azapkapı Çeşmesinde vazoya yerleştirilmiş çiçeklerin iki tarafına birer armut düşürülmüştür. Bereketzade Çeşmesinde bir panoda armut diğerinde erikler dikkati çekmektedir. Tophane Çeşmesinin Kılıç Ali Paşa Camii tarafındaki ayna taşında, birine hançer saplanan, narlarla doldurulmuş tabağın yanlarına birer nar düşürülmüştür. Armutlarla doldurulmuş tabağın yanlarına ise birer armut oturtulmuştur.

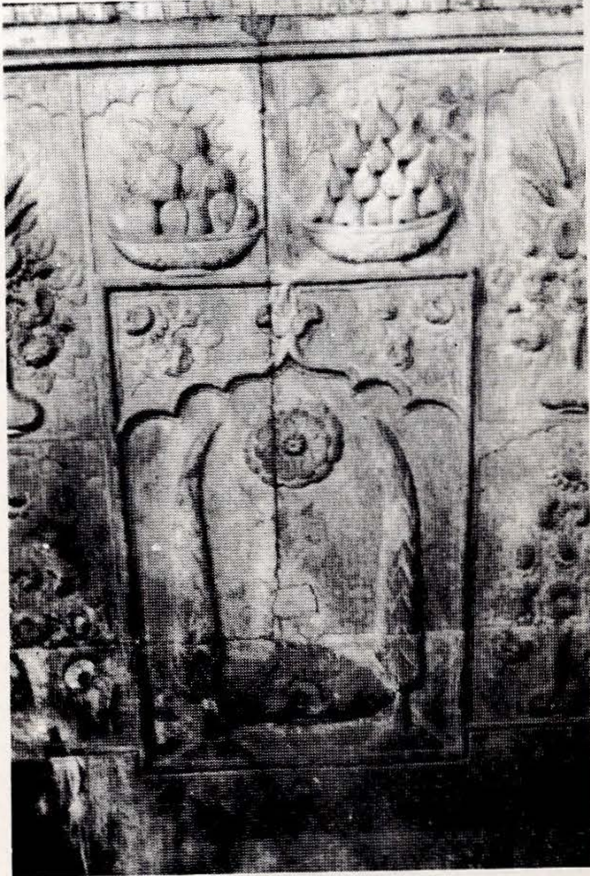
24- Tophane Meydan Çeşmesinden meyvalarla oluşturulmuş natürmortlu pano.

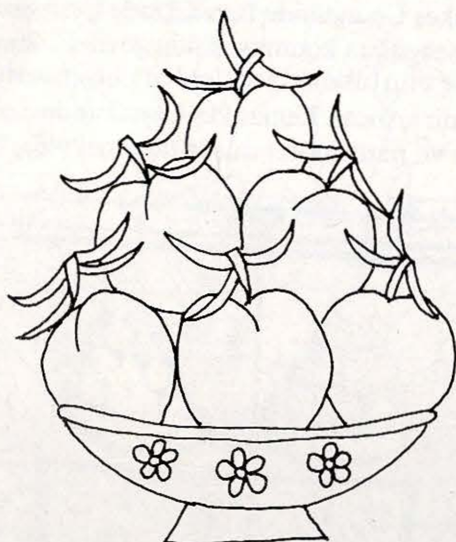

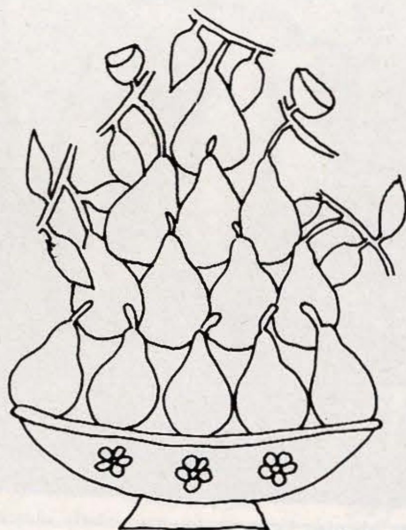
8-9- Tophane Meydan Çeşmesinden meyva tabakları.

Kemankeş Çeşmesinde Bereketzade Çeşmesindeki kısa ayaklı kare sehpalara konmuş, şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içine oturtulmuş çiçeklerden oluşan natürmortlar görülmektedir. Ancak Kemankeş Çeşmesinde çiçeklerin türü farklıdır ve natürmort, düşürülen meyvalarla tamam-

25- Tophane Meydan Çeşmesinden meyvalarla oluşturulmuş natürmortla bezenmiş başka bir pano.

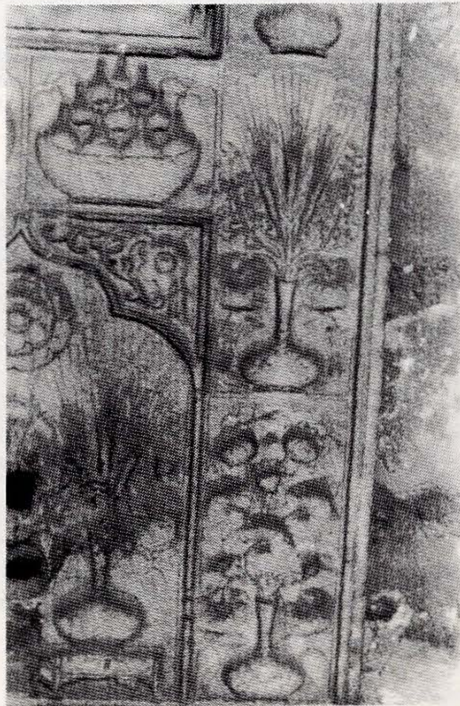

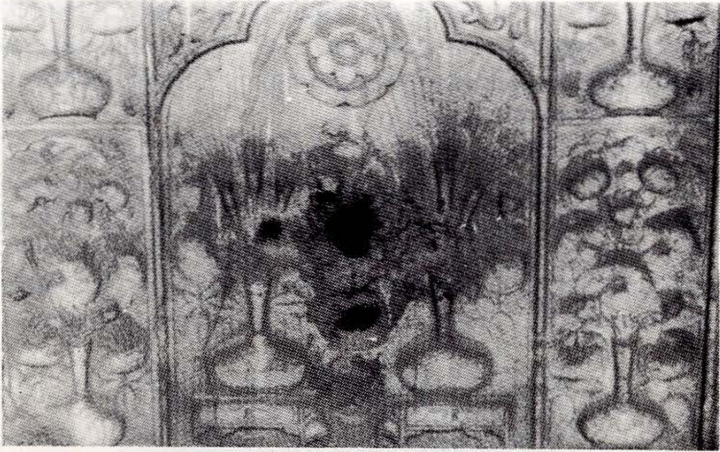
10-11-Tophane Meydanı Çeşmesinden meyva tabakları.

lanmamıştır. Benzer örnekler Tophane Meydan Çeşmesiyle İstanbul Tophane Sarayı Müzesindeki 233 envanter numaralı çeşme aynasının bazı panolarındadır. Ancak bu örneklerde vazo biçimi farklıdır.

Bu tasarımların benzeri vazo yanlarına meyva düşürülmeden düzenlenmiş bir türü Kemankeş Çeşmesindeki ayna taşında, kısa ayaklı sehpa üzerine oturtulmuş, vazo içine yerleştirilmiş çiçeklerle oluşturulmuş natürmortlarda görülmektedir. Diğer taraftan bu tasarımlar taş süslemeleri dışında, ''1965 tarihli Gazneli Mahmud Mecmuası,

26- Topkapı Sarayı Müzesinde 233 envanter numaralı ayna taşını bezeyen natürmortlar.

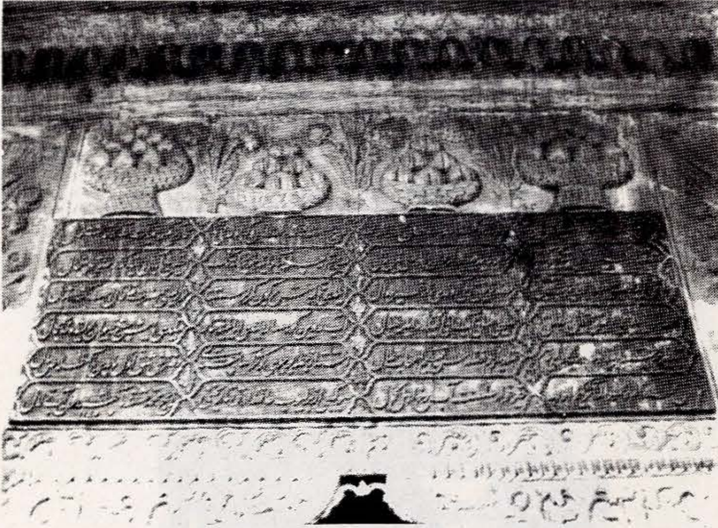
27- Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan 233 envanter numaralı ayna taşını bezeyen natürmortlar.

İstanbul Kitaplığı T.5461"[1] daki basık ayaklı, sehpa üzerine oturtulmuş, dilimli tabanlı vazo içine yerleştirilmiş çiçekler ve bir yanına armut bir yanına kiraz düşürülmüş minyatürü ve III. Ahmet Yemiş Odasında[2] ki yanlarına birer meyva düşürülmüş natürmortları hatırlatmaktadır. Bereketzade Çeşmesindeki natürmortlarla bezenmiş, kareye yakın dikdörtgen olarak tasarlanan panolarda: Kompozisyonun hem yatay hem dikey eksende geliştiği gözlenmektedir. Ortasındaki cepheden verilmiş, çiçekten gelişen kompozisyonun: Uzun boyunlu, vazo çevresindeki boşlukların meyvalarla doldurularak yatay hatların güçlendirildiği fark edilmektedir. Değişik açılardan verilen, natüralist izlenimli çiçekler arasında cepheden verilen çiçekten başlayarak, profilden verilen çiçeklere doğru, bir

(1) Rüçhan Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi: 24, Ankara, 1976, s. 16.

(2) R. Arık, A.g.e., s. 21.

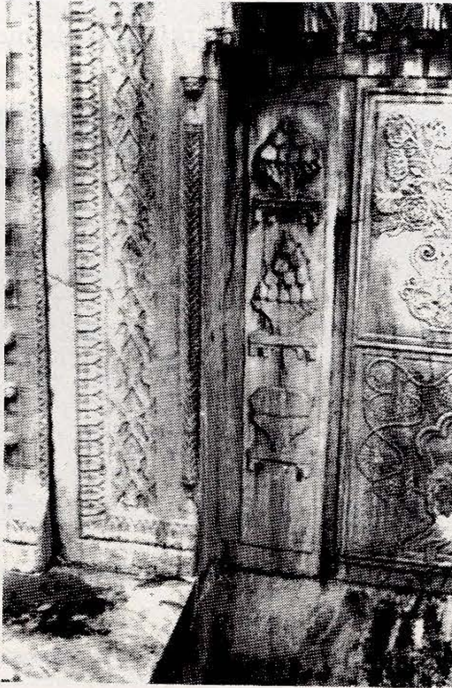
derinlik etkisinin arandığı, 'C' kıvrımla aşağıya doğru dönen çiçeklerle kompozisyonun üstündeki hafif 'C' kıvrımla açılan çiçeklerle aynı zamanda dikey hatlara da özen gösterildiği hissedilmektedir. Bununla beraber vazoların kenarına düşürülen meyvalarla ve kısa ayaklı sehpalarla, yatay karakter arzeden bir kompozisyon şemasının ağırlığı duyulmaktadır. Meyvalarla tamamlanmış her iki natürmortun bulunduğu yere tam uyum sağlamadığı ve tepeden kesik olduğu görülmektedir. Selvilerle bezenmiş ayna taşı ile aynı tür mermerden yapılmış, bu natürmortların 18. yüzyıl özellikleri taşımasına rağmen daha sonraki bir onarımda eski bir örneğe bakılarak yapıldığı düşünülebilir. Kuşkusuz bu panoların orjinal olma ihtimali de vardır. Ancak o zaman çeşmenin üstündeki, farklı kalitede mermer ve

28- Bereketzade Çeşmesini bezeyen meyva sepet ve tabaklarıyla süslenmiş pano.

işçilikle yapılmış, meyva sepetleri ve tabaklarıyla bezenmiş, yatay dikdörtgen panonun sonraki bir onarımda monte edildiği akla gelmektedir.

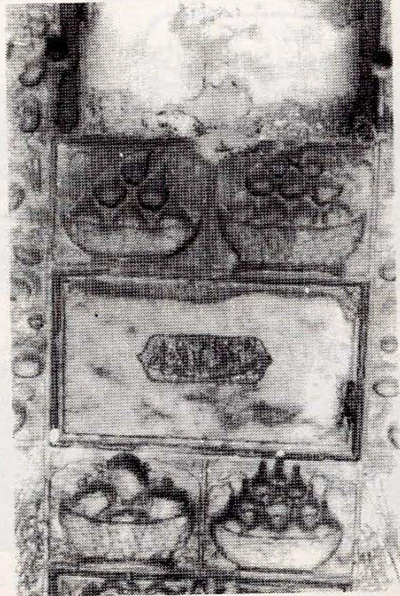
Ayna taşının üstünde kıvrık dal ve profilden verilmiş, gelincik veya küpe çiçeğinden oluşan bir kompozisyonla dolgulanmış köşe üçgenleri bulunmaktadır. Onun üstüne bir sıra oluşturacak biçimde kıvrık dal ve palmetlerden oluşan bir su; bu suyun üstüne ''Ayn-i şevkat menba-ı ab-ı zülal rahmet'', şeklinde başlayan, 1145 tarihini veren kitabe ve kitabenin üstüne ise meyva sepetleri ile meyva tabaklarından meydana gelen suyla bezenmiş pano yerleştirilmiştir.

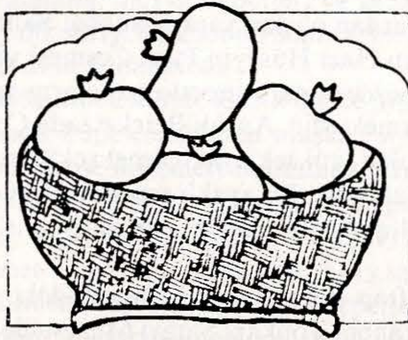
29- Üsküdar Emetullah Valde Sultan Çeşmesinden meyva sepetleriyle bezenmiş pano.

Bereketzade Çeşmesinin sepet ve tabaklar içine oturtulmuş, meyvalardan oluşan yatay panosu: Saliha Sultan Çeşmesi, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi ve Kemankeş Çeşmesini bezeyen natürmortlu panoların genel tasarımını akla getirmektedir. Ancak Bereketzade Çeşmesinde iki başta kullanılan, yüksek ayaklı sepet şekilleri ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu ayaklı sepetler Üsküdar Emetullah Valde Sultan Çeşmesindeki panoları hatırlatmaktadır.

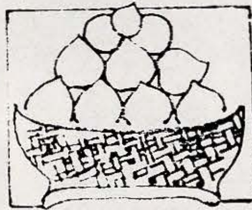
Diğer taraftan Bereketzade Çeşmesindeki sepetlerin benzerlerine, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesindeki 233 envanter numaralı ayna taşında da rastlanmaktadır.

30- İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinden meyva sepetleriyle bezenmiş, 233 envanter numaralı ayna taşı.

12-13-Topkapı Sarayı Müzesindeki
233 envanter numaralı ayna taşını
bezeyen meyva sepetleri.

Bereketzade Çeşmesindeki basık ayaklı, yayvan tabaklar ise Saliha Sultan Çeşmesindeki yüzeysel işlenmiş, basık ayaklı, yayvan gövdeli sepete benzeyen tabaklara ve Kaptan Hacı Hüseyin Paşa ile Kemankeş Çeşmesindeki basık ayaklı, yayvan tabaklara benzemektedir.

Benzer bir durum Tophane Meydan Çeşmesini bezeyen basık ayaklı, yayvan meyva tabakları için söz konusudur. Bereketzade Çeşmesinde bulunan 18. yüzyılın ikinci yarısının özelliklerini taşıyan, yatay dikdörtgenden oluşan, armut sepetleri ve incir tabaklarıyla bezenmiş pano: Özellikle ayaklı sepetleriyle ilgi çekmektedir. Sepetlere ve tabaklara üst üste istif edilerek dizilmiş stilize edilmiş meyvalarda yüzeysellik buna karşılık örgüleri ayrıntılı işlenmiş sepetlerde ve üzeri kabartma dallarla süslenmiş ta-

31- Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesinden meyva tabakları ile bezenmiş pano.

baklarda daha gerçeğe yaklaşan özellikler görülmektedir. Yatay gelişen kompozisyonu oluşturan iki farklı konu arasında bir tezat vardır. Yer yer aralara serpiştirilen çiçek buketleriyle dikey gelişmesi dengelenmiş kompozisyonun, Tophane Çeşmesi taş işçiliği ve mermer kalitesiyle çok yakın benzerlikler göstermesine rağmen çeşmenin orijinal parçası olup olmadığı, konunun işlenişindeki üslûp açısından kuşkular uyandırmakta ve 18. yüzyıl sonlarında çeşmeye yapılan bir onarımda monte edildiğini düşündürmektedir.

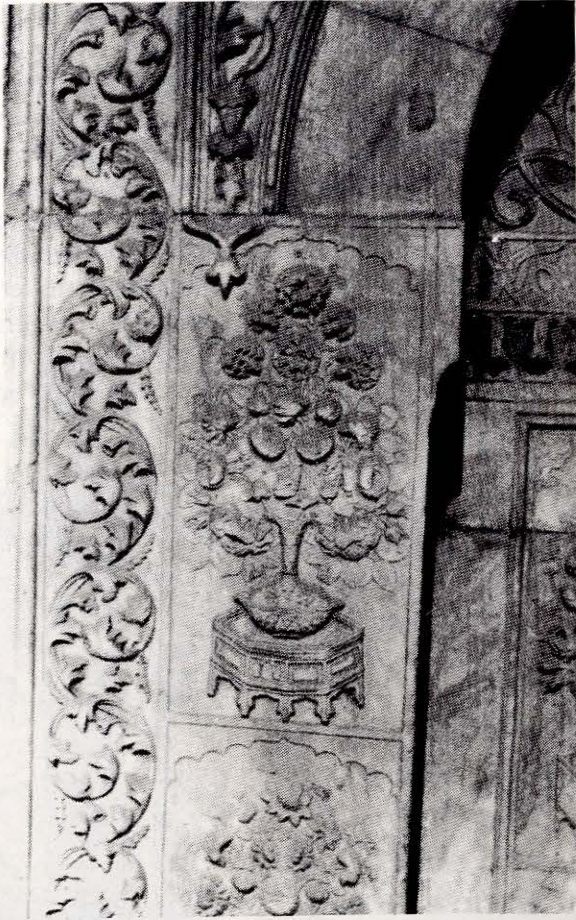
Meyva sepet ve tabaklarının yanında, aynı kalitede mermer ve işçilikle yapılmış natürmortlarla süslenmiş iki pano vardır. ikişer mermer parçasından oluşan bu panoların alt kısmında sehpalarla vazoların yarısı üst kısmında ise çiçekler yer almaktadır.

Bu natürmortlarda diğer çiçeklerle oluşturulmuş natürmortlardan farklı mermer ve işçilik görülmektedir. Burada yer alan vazo, sehpa ve çiçekler Tophane Meydan Çeşmesindeki bazı panolara çok benzemektedir. Benzer bir durum III. Ahmet Çeşmesi ve Azapkapı Çeşmesinin bazı panolarını bezeyen çokgen gövdeli sehpalar için söz konusudur.

Vazolara gelince buradaki formlar Saliha Sultan Çeşmesi, Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Azapkapı Çeşmesi ile Topkapı Sarayı Müzesindeki, 1213 tarihli, ayna taşındaki bazı tasarımları hatırlatmaktadır.

Çiçekler ise III. Ahmet Çeşmesi, Tophane Meydan Çeşmesi ve Hekimoğlu Çeşmesindeki benzer çiçekleri akla getirmektedir.

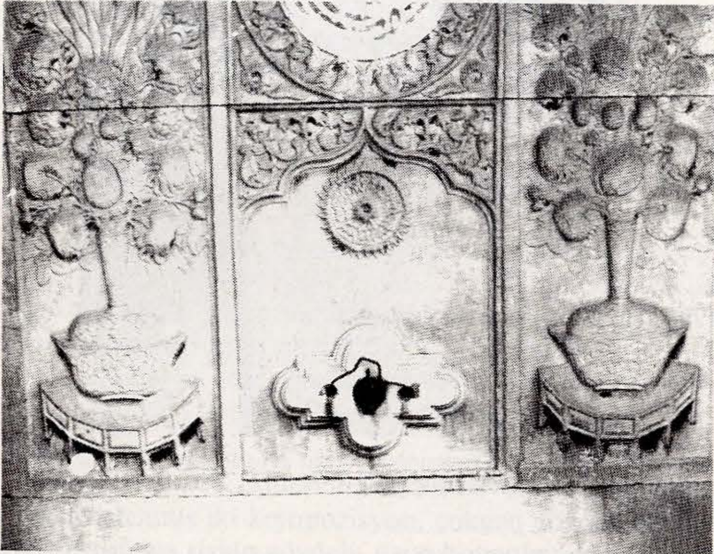
Bereketzade Çeşmesinde dikey bir dikdörtgen pano üzerine işlenmiş iki kompozisyon, çokgen gövdeli sehpalar oturtulmuş şişkin gövdeli, uzun boyunlu vazolar içine doldurulmuş gül, lâle, krizantem, küpe, çarkıfelek çiçeklerinden meydana gelmiştir. Birbirinin boşluğunu dolduracak biçimde üst üste yerleştirilen çiçeklerle ve uzun

32- Tophane Meydan Çeşmesinden çokgen gövdeli sehpalara oturtulmuş, vazoda çiçeklerle bezenmiş pano.

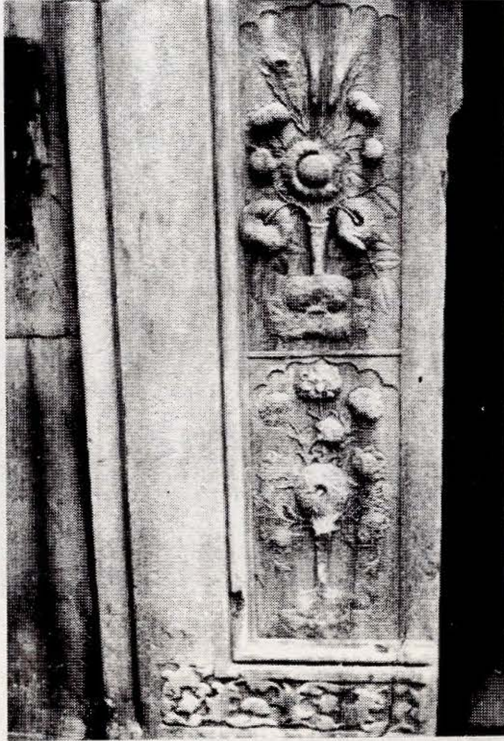
boyunlu vazo ile oluşturulan kompozisyonlarda dikey bir gelişme dikkati çekmektedir. Esasen ortadaki geriye dönmüş, çiçekten gelişen iki kompozisyonda; 'C' kıvrımlı dallarla aşağı doğru dönen çiçeklerle başlayan ve uzun boyunlu

vazo ile aşağı doğru akan tasarım; yukarda uzun, başağa benzeyen lalelerle son bulmakta, bu lalelere geçiş sağlayan, 'C' kıvrımlı çiçeklerle dikey eksende gelişmektedir. Dikey akışı kesmek için üst kısımda dilimli çerçeve içine alınmış ve köşe üçgenleri rozet çiçekleriyle bezenmiştir. Yatay eksendeki gelişme üzerinde pek fazla durulmamıştır. Geriye dönmüş, cepheden veya profilden yansıtılmış çiçeklerle tasarlanmış kompozisyonlarda bazı çiçeklerde aşırı plastik özellikler gözlenmekte, ise yumuşak dönüşlerle bir perspektifin sağlandığı fark edilmektedir. Diğer natürmortlara kıyasla daha natüralist izlenimler algılanmaktadır. Konu ve kompozisyonun tasarlanışı bakımından Topkapı

33- III.Ahmet Çeşmesinden çokgen gövdeli sehpalara oturtulmuş, vazoda çiçeklerle bezenmiş pano.

Sarayı III. Ahmet Yemiş Odasını bezeyen bazı panoları düşündüren ve bazı tarihli mezar taşlarını hatırlatan bu kompozisyonları gösterdikleri özelliklerle 18. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek bir zorlama gibi gelmektedir. 18. yüzyıl sonları daha sağlıklı bir tarihlemedir. Büyük bir ihtimalle Tophane Meydan Çeşmesinin taşlarının işlendiği atelyede yapılan bu panolar 18. yüzyıl sonlarındaki bir onarımda çeşmeye monte edilmiştir.

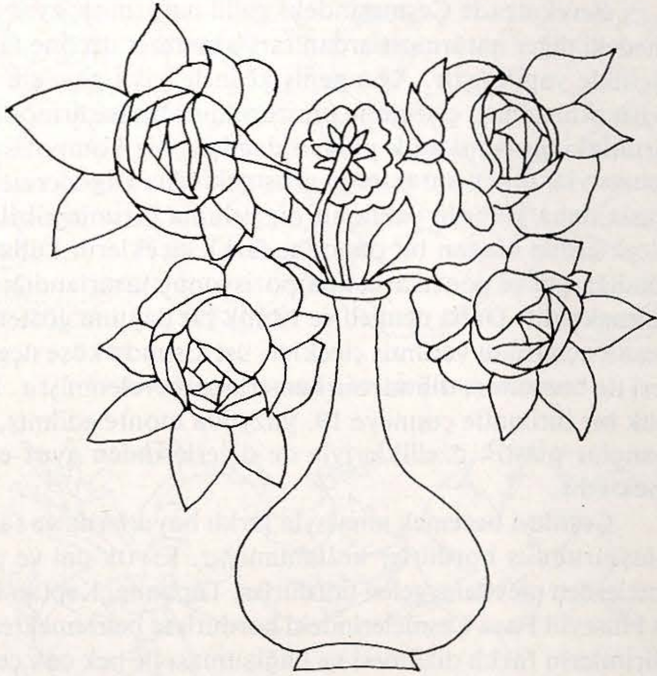

34- Saliha Sultan Çeşmesinden vazoda çiçeklerle bezenmiş panolar.

35- Bereketzade Çeşmesinden vazoda güllerle bezenmiş pano.

Bu panoların altında yalnız güller ve tomurcukların vazolar içine oturtulmasıyla meydana getirilen natürmortlar bulunmaktadır. Bu natürmortlar konu olarak Tophane Çeşmesindeki bazı panoları akla getirmektedir. Tophane

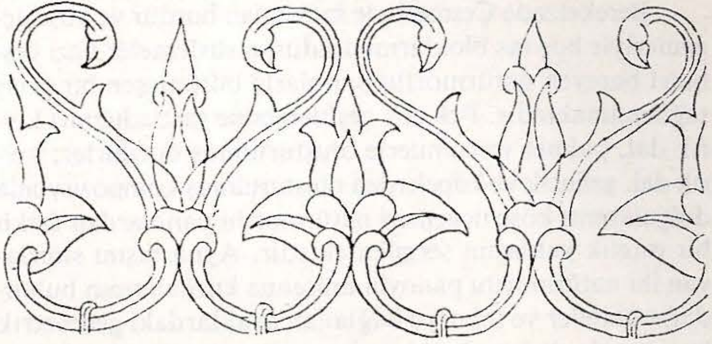
14- Tophane Meydan Çeşmesinden bir natürmorttan detay.

Meydan Çeşmesinde gül ve diğer çiçeklerle karışık düzenlenen natürmortların birinde farklı bir vazoya yerleştirilmiş benzer gül tasarımları fark edilmektedir. Bereketzade Çeşmesinde ikişer mermer bloktan oluşan panoların alttakine vazo ile iki 'C' kıvrımlı dal üzerine oturtulmuş güller; üsttekine ise gül ve tomurcuklardan oluşan birer demet yerleştirilmiştir. Vazoları form olarak Tophane ve Azapkapı Çeşmesindeki içine meyva ağaçları oturtulmuş vazolarla oluşturulmuş natürmortlara benzemektedir. Ancak Azapkapı Çeşmesindeki vazolar diğerlerinden farklı olarak kulpludur.

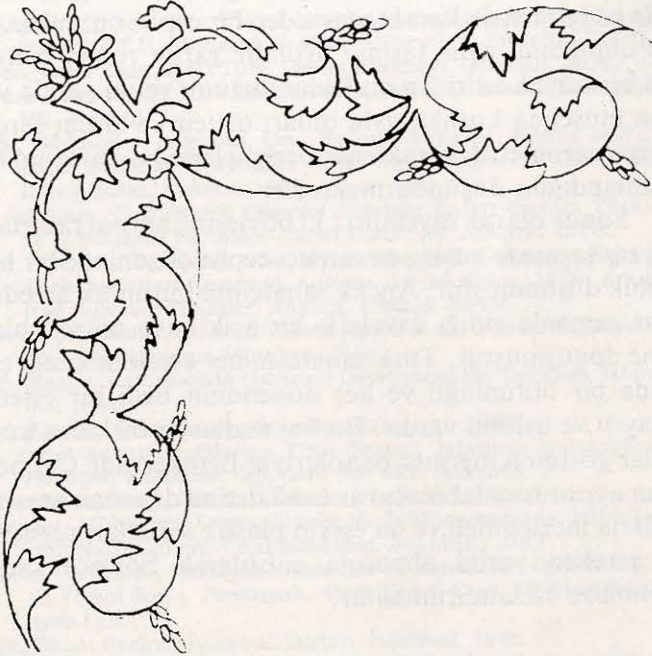
Bereketzade Çeşmesindeki güllü natürmort aynı çeşmedeki diğer natürmortlardan farklı mermer üzerine farklı işçilikle yapılmıştır. Ağzı geniş kenarlı, yivli gövdeli, vazoya oturtulmuş çiçeklerle oluşturulmuş bu natürmortlar, ortadaki geriye dönük gülden dağılan, bir kompozisyon şemasıyla, dikey karakterde gelişmektedir. Diğerlerine kıyasla daha gerçeğe yaklaşan bir üslûpla biçimlendirilmiş çiçeklerden oluşan bu panoda, farklı çiçeklerin kullanılmadığı, gül ve goncalarla kompozisyonun tasarlandığı görülmektedir. Daha dengeli ve ritmik bir dağılım gösteren, çeşitli açılardan verilmiş çiçekler, üst kısımda köşe üçgenleri ile bezenmiş, dilimli bir kemerle çerçevelenmiştir. Büyük bir ihtimalle çeşmeye 19. yüzyılda monte edilmiş, bu panolar plastik özellikleriyle de diğerlerinden ayırt edilmektedir.

Çeşmeyi bezemek amacıyla farklı boyutlarda ve farklı oluşturulmuş bordürler kullanılmıştır. Kıvrık dal ve palmetlerden meydana gelen bordürler: Tophane, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmelerindeki bordürlere benzemektedir. Birimlerin farklı dizilmesi ve bağlanması ile pek çok çeşitlemesine rastladığımız bordürlerden birinde yer yer rumilerde kullanılmıştır.

Ayna taşını üstte bezeyen köşe üçgenleri kıvrık dal ve çiçeklerle oluşturulmuş bir kompozisyonla bezenmiştir. Bu kompozisyon Tophane Çeşmesi, Saliha Sultan Çeşmesi, Hekimoğlu Çeşmesi ve Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi ile yakın benzerlikler göstermektedir. Dallardan oluşturulan ağ şebekesi içine serpiştirilen çiçeklerden oluşan bu bezemelerin çiçeksiz çeşitlemeleri Sultan Ahmet, Kemankeş ve Tophane Çeşmelerinin bazı kemer dolgularında karşımıza çıkmaktadır.

15- Tophane Meydan Çeşmesinden bir bordürden detay.

16- Tophane Meydan Çeşmesi köşe üçgenleri süslemelerinden biri.

Bereketzade Çeşmesinde kullanılan bordür ve köşe üçgenleriyle boş taş bloklarını dolduran süslemeler bazı çeşmeyi bezeyen natürmortlu panolarla bütünleşen bir geçiş sağlamamaktadır. Pek çok çeşitlemesine rastladığımız kıvrık dal, palmet ve rumilerle oluşturulmuş bordürler; kıvrık dal, gelincik ve küpelerden oluşturulmuş kompozisyonla dolgulanmış köşe üçgenleri natürmortlu panolardan farklı bir estetik yaklaşım sergilemektedir. Ayna taşını sınırlayan iki natürmortlu panoyla müsenna kurnalarının bulunduğu üniteler ve tekneye bağlanan ayaklardaki geometrik karakterde süslemeler bir tezat arzetmektedir. Bu durum ilk tasarımda çeşmenin Ortaköy Damat İbrahim Paşa çeşmesi, Şişhane'deki Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi gibi daha sade ve geometrik karakter arzeden bir cephe düzenine sahip olduğunu, ayna taşının üstünde yarım rozete benzeyen bir büyük istiridye niş bulunduğunu ve iki yanda yer alan müsenna kurnalarıyla onları üstten ve alttan çerçeveleyen geometrik karakterde bezemelerle bu cephenin tamamlandığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki böylesine anıtsal tasarlanmış bir çeşmede kuşkusuz sanatçı cephe düzeninde bir bütünlük düşünmüştür. Ancak sanatçının bütünlük arzeden eseri zamanla aldığı ilavelerle bir açık hava müzesi biçimine dönüşmüştür. Türk sanatının her eserinin kendi çapında bir bütünlüğü ve her döneminin belli bir estetik anlayışı ve üslûbu vardır. Bu bakımdan birbirinden kopmalar gösteren mermer panolarıyla Bereketzade Çeşmesi daha ayrıntılı ve laboratuvar analizlerine dayanan araştırmalarla incelenmeli ve bu eserin plastik sanatlarımız içinde gereken yerini almasına çalışılmalı böylece sanat tarihimize kazandırılmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Arel, Ayda., Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.
Arseven, Celal Esat., L'art Turc, Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
Arseven, Celal Esat., Türk Sanat Tarihi, İstanbul Maarif Basımevi, VII. Fasikül.
Amicis, Edmondo., İstanbul, Çev. Beynun Akyavaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 382, Tercüme Eserler Dizisi: 55, İkinci Baskı, Ankara, 1988.
Arık, Rüçhan., Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sanat Dizisi: 24, Ankara, 1976.
Aytöre, Ayhan., Türklerde Su Mimarisi, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 19-24 Ekim, 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1962, s. 45-69.
Azapkapı Çeşmesi, T.C. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü, Yayınlarından, İstanbul, 1954.
Çeçen, Kazım., İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, İstanbul, 1984.
Çeçen, Kazım., Süleymaniye Suyolları, İstanbul, 1986.
Diez, Ernst-Aslanapa Oktay., Türk Sanatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 627, İstanbul.
Kumbaracılar, İzzet., İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938.
Kütükoğlu, Mübahat., Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Ünal Matbaası, İstanbul, 1983.
Lecomte, Pretextat., Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, Ondokuzuncu Yüzyıl Sonu, Tercüman, 1001 Temel Eser, 59, Hazırlayan Ayda Düz.
Nirven, Saadi Nazım., İstanbul Surları, İstanbul, 1946.
Önge, Yılmaz., Konya Mevlânâ Dergâhındaki Selsebil, Anıt, Cilt 9, Sayı 31, Mart 1964.

Önge, Yılmaz., XIV. Yüzyıla Ait İki Eski Türk Havuzu, Arkitekt, No 317, İstanbul, 1964.
Önge, Yılmaz., Antalya Çevresinde Türklerin Yaptığı Eski Su Sarnıçları, Arkitekt, No 2325, İstanbul, 1967.
Önge, Yılmaz., Anadolu'da Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu, Önasya, Sayı 25, Ankara, 1967.
Önge Yılmaz., XVIII. Yüzyıla Ait Mermer Bir Havuz Eteği, Arkitekt, No 331, İstanbul, 1968.
Önge, Yılmaz., Anadolu'da Ejder Başlı Madeni Çeşme Lüleleri, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Ankara, 1970.
Önge, Yılmaz., Konya'da Bir Selsebil, Önasya, Sayı 76, Ankara, 1971.
Önge, Yılmaz., İstanbul'un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yıllığı, Sayı V, İstanbul, 1973.
Önge, Yılmaz., Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, Konya, 1981.
Önge, Yılmaz., Ünver Süheyl., Selsebillerimiz, Vakıflar Dergisi, Sayı XVIII, Ankara, 1981.
Önge, Yılmaz., Türk Sebil Mimarisinin Bilinmeyen Örnekleri; Emzikli Sebiller, Lâle, Sayı 1, İstanbul, 1982.
Önge, Yılmaz., Konya Çevresindeki Mukarnaslı Şadırvanları, Vakıflar Dergisi, Sayı XIX, Ankara, 1985.
Önge, Yılmaz., Mevlânâ Dergâhının Şadırvanı, Selçuk Üniversitesi, 2. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler, 3-5 Mayıs, 1986, Konya.
Önge, Yılmaz., Mimar Koca Sinan'ın Şadırvanları, Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988.
Tanışık, İbrahim Hilmi., İstanbul Çeşmeleri, 2 Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Eski Eserler Müzeler Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1945.
Tanışık, İbrahim Hilmi., İstanbul Çeşmeleri, 1 İstanbul Ciheti, T.C. Maarif Vekilliği Antikite ve Müzeler Müdürlüğü Yayınlarından, Seri: 11, Sayı: 3, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul, 1943.
Tophane Çeşmesi., T.C. İstanbul Belediyesi, Sular İdaresi Müdürlüğü Yayınlarından, Sayı 4, İstanbul, 1958.
Yürükoğlu, Ömer., Kayseri Çeşmeleri, Kültür Hizmetleri Serisi: 3, Beyendik Ak Ofset Matbaası, Kayseri, 1987.

Osmanlı İmparatorluk döneminde şehir dokusunun en elverişli yerinde inşa edilen ve halkın su ihtiyacını karşılamayı amaçlayan çeşmelerde; hem yararlı olma niteliği göz önünde tutulmuş, hem de estetik değerler sergilenmiştir.

Bu kitapta İstanbul'da bulunan çeşmelerden bir tanesi, Galata Kulesi yakınındaki "Bereketzade Çeşmesi" tanıtılmaya çalışılmıştır.

ISBN 975-17-0386-7

2000 TL.

KÜLTÜR BAKANLIĞI / İSTANBUL ÇEŞMELERİ / BEREKETZADE ÇEŞMESİ / H. Örgün BARIŞTA